

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS KATEDRA

Socialinės pedagogikos magistrantūros studijų programa

Gintarė Navickaitė – Daunienė

**PAAUGLIŲ LYTIŠKUMO RAIDOS YPATUMAI GLOBOS
INSTITUCIJOSE**

Magistro darbas

Magistro darbo vadovas –
doc.dr. Adolfas Juodraitis

2009

Magistro darbo santrauka

Magistro darbe nagrinėjama paauglių, gyvenančių vaikų globos namuose, lytiškumą įtakojančių veiksnių galima specifika, atliekant teorinę bei empirinę problemos analizę.

Iškelta *hipotezė*, kad netekę tėvų globos ir gyvenantys globos institucijose paaugliai labiau toleruoja ir anksčiau pradeda ikivedybinius lytinius santykius.

Anketinės *apklausos metodu* buvo atliktas tyrimas, kurio tikslas – ištirti paauglių, gyvenančių globos institucijose, lytiškumo raidos ypatumus. *Interviu metodu* buvo siekiama patvirtinti arba paneigti gautus kiekybinius duomenis. Atlikta *statistinė* (aprašomoji dažnių, procentų, Pirsono (r) koreliacijos koeficiento, χ^2 testo) *duomenų analizė*.

Tyrimo dalyvavo 50 (N=50) Radviliškio rajono ir Kuršėnų vaikų globos namų auklėtinių.

Empirinėje dalyje nagrinėjami paauglių gyvenimo globos institucijose ypatumai, santykiai su aplinkiniais, tiriama nuomonė apie lytinius santykius, prostituciją.

Svarbiausios empirinio tyrimo *išvados*:

1. Paauglių, gyvenančių vaikų globos namuose, nuomonė apie lytinius santykius yra teigiama. Jie pateisina ikivedybinius lytinius santykius ir teigia, jog svarbu turėti lytinę patirtį, nors dalis paauglių sutinka, jog verta lytinius santykius pradėti po vedybų. Rasti reikšmingi skirtumai tarp merginų ir vaikinų rodo, jog vaikinams svarbiau nei merginoms turėti lytinių santykių patirtį.

2. Paaugliai, gyvenantys vaikų globos namuose, lytinę patirtį įgijo gana anksti, būdami 13-14 metų. Pagrindinis merginų pirmų lytinių santykių motyvas yra meilės draugui įrodymas ir noras jį išlaikyti šalia, tuo tarpu pagrindinis vaikinų motyvas – smalsumas. Rasti reikšmingi skirtumai tarp merginų ir vaikinų rodo, kad pirmoji lytinė patirtis merginoms buvo labiau nemaloni nei vaikinams.

3. Paauglių, gyvenančių vaikų globos namuose, nuomonė apie prostituciją yra neigiama. Jie nepateisina žmonių, užsiimančių prostitucija, kuri, jų manymu, turi įtakos vėlesniam gyvenimui. Vaikų globos namų auklėtiniai galvoja, jog šie žmonės negali tikėtis asmeninės laimės, sukurti tvirtos, laimingos šeimos, tinkamai išauklėti vaikus.

4. Iškelta hipotezė pasitvirtino, kad netekę tėvų globos ir gyvenantys globos institucijose paaugliai labiau toleruoja ir anksčiau pradeda ikivedybinius lytinius santykius.

Esminiai žodžiai: paaugliai, vaikų globos namai, lytiškumas, prostitucija.

Turinys

Magistro darbo santrauka	2
Įvadas	4
1 skyrius. PAAUGLIŲ LYTIŠKUMO RAIDOS YPATUMAI GLOBOS INSTITUCIJOSE	7
1.1. Paauglių, gyvenančių globos institucijose, elgesio ypatumai.....	7
1.2. Paauglių, gyvenančių globos institucijose, lytiškumą įtakojančios veiksniai	11
1.3. Paauglių, gyvenančių globos institucijose, rengimas šeimyniniam gyvenimui.....	18
2 skyrius. PAAUGLIŲ LYTIŠKUMO RAIDOS YPATUMŲ TYRIMAS	22
2.1. Tyrimo metodika.....	22
2.2. Respondentai.....	22
2.3. Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas.....	23
2.3.1. Paauglių gyvenimo ypatumai globos institucijose	23
2.3.2. Paauglių, gyvenančių globos institucijose, santykiai su priešingos lyties atstovais ...	27
2.3.3. Paauglių, gyvenančių globos institucijose, nuomonė apie lytinius santykius.....	29
2.3.4. Paauglių, gyvenančių globos institucijose, pirmoji lytinė patirtis.....	31
2.3.5. Paauglių, gyvenančių globos institucijose, ateities vizija.....	33
2.3.6. Paauglių, gyvenančių globos institucijose, nuomonė apie prostituciją	34
2.3.7. Interviu su paaugliais, gyvenančiais globos institucijose	37
Literatūra	42
Summary	47
Priedai	49

Įvadas

Mokslinė problema ir tyrimo aktualumas. Kiekvieno vaiko gyvenimas prasideda šeimoje. Šeima vaikui yra pirmoji, artimiausia ir pati svarbiausia visuomenės institucija, socialinė sistema, daranti didžiausią įtaką individo funkcionavimui, kurios vienas iš uždavinių yra sukurti saugią ir raidos poreikius atitinkančią aplinką (Johson, 2001; Čepukienė, Pakrošnis, 2008). Андриенко (2000) šeimą akcentuoja kaip unikalią socializacijos instituciją, kurios negalima pakeisti jokia kita socialine grupe. Šeimoje vaikas įgyja savo pirmąją patirtį, elementarių žinių, išmoksta elgesio normų, formuojasi jo pasaulėžiūra. Šeimoje vaikas užmezga pirmuosius socialinius ir emocinius kontaktus, pajaučia šilumą ar abejingumą, meilę ar neapykantą. Susidarę šeimos ir vaiko santykiai yra pagrindas toliau plėtoti santykius su aplinka, pasirengti visuomeniniam gyvenimui (Rupšienė, 2001; Barkauskaitė, Griepėdienė, 1998). Litvinienė (2002) pabrėžia, jog šeima įtvirtina vaikui pagrindines socialines normas, parengia jį platesniam socialiniam bendravimui su bendraamžiais ir suaugusiais.

Konstatuojama, kad šeima atlieka ne vieną svarbią funkciją: emocinę, dvasinio bendravimo, socializacijos, ekonominę, seksualinę-erotinę. Žibaitis (1995) mini dar vieną šeimos funkciją, kuri pasak jo, nėra išskiriama kaip atskiras punktas, t.y. asmenybės ugdymo funkcija. Viena iš svarbiausių funkcijų, nuo kurios priklauso saugumo jausmas šeimoje yra emocinė funkcija. „Nėra kitos tokios institucijos visuomenėje, kuri taip išbaigtai atliktų emocinę funkciją“ (Matulienė, 1997, p. 50). Emocinė šeimos funkcija, kaip teigia Bajoriūnas (1997), yra susijusi su jausmų pusiausvyros joje išsaugojimu, su smarkiais išgyvenimais. Matulienės (1997) teigimu, emocinio stabilumo funkcija – tai meilės ir rūpesčio parodymas, suteikimas galimybės priklausyti kažkam, kas gali patarti, pakonsultuoti, iškilus svarbiam klausimui. Ne mažiau svarbi yra ir bendravimo (komunikacijos) funkcija, nes tik bendraudamas su šeimos nariais vaikas įgyja pirmuosius socializacijos įgūdžius, bendravimas skatina psichologinį ir fizinį vaiko vystymąsi. „Sėkmingai bendraudami, šeimos nariai jaučia vienas kito paramą“ (Bajoriūnas, 1997, p. 56). Pasak Miškinio (1993), bendravimas šeimoje vaikui yra tinkamiausia gyvenimo mokykla. Būdami labai artimi vienas kitam, šeimos nariai nesibaimindami gali rodyti savo emocijas, dalytis džiaugsmiais, pasakoti apie pasisekimus ir nesėkmes ar nuoskaudas, gauti atsakymus į įvairius klausimus, atgauti ir sustiprinti dvasines jėgas, įveikti nerimą ir kitus sunkumus. Kiekvienas šeimos narys turi savitus poreikius: draugystės, meilės, psichologinio palaikymo, pripažinimo ir kt., kurie tenkinami šeimoje. „Šeima yra žmonių, ir vaiko, gyvenimo vieta ir forma, todėl vaikas ugdomas pačiu šeimos gyvenimo turiniu“ (Žibaitis, 1995, p. 11). Rupšienė (2001) pabrėžia, jog tik šeimoje gali vykti asmens tapimo visuomenine asmenybe procesas, nes

būtent šeimoje vaiko socializacijos procesą lemia labiausiai vaiką mylintys žmonės, t.y. jo tėvai ir artimieji. Tačiau šeimos funkcionalumas suyra, kai dėl vienokių ar kitokių priežasčių vaikai netenka tėvų globos ir dažniausiai patenka į valstybines institucijas, vaikų globos namus, patirdami daug neigiamų jausmų.

Kvieskienė, Pabedinskienė (2002) teigia, jog vaiko globa pastaruoju metu tampa vienu iš aktualiausių vaiko gerovės klausimų, tokiems pokyčiams įtaką daro besikeičiančios ekonominės, socialinės, politinės visuomenės sąlygos. Vaiko globa, anot Pabedinskienės (2004) yra viena iš prevencinių priemonių siekiant apsaugoti socialiai nuskriaustus vaikus. „*Vaiko globa* – valstybės teikiama kompleksinė paslauga vaikui ir jo šeimai, kuri dėl moralinių, socialinių, ekonominių, sveikatos ar teisinių sunkumų negali užtikrinti jam globos“ (Pabedinskienė, 2004, p. 133).

Statistikos departamento duomenimis (www.stat.gov.lt/lt/), 2005 m. vaikų globos institucijose buvo globojami 5819 vaikai, 2006 m. – 5994, 2007 m. – 5692 vaikai. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis (www.socmin.lt), 2008 m. tėvų globos neteko 2,8 tūkst. vaikų, iš jų maždaug trečdalis buvo iki 7 metų amžiaus. Šeimų (asmenu) globai buvo perduoti 1216 vaikų, iš jų tris ketvirtadalius paėmė globoti artimi giminaičiai. Kiti tėvų globos netekę vaikai buvo apgyvendinti įvairiose vaikų globos įstaigose. 2008 m. pradžioje buvo 12,9 tūkst. be tėvų globos likusių vaikų, iš jų daugiau kaip pusė buvo globojami šeimose, 39 procentai – įvairiose vaikų globos įstaigose ir 2 procentai – šeimynose.

Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų, gyvenančių globos įstaigose, savivertės ir mokyklinio nerimo ypatumus tyrė Lazdauskas, Pileckaitė-Markovienė (2007), jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų, gyvenančių globos įstaigose, vidinės darnos ypatumus – Pileckaitė-Markovienė (2004). Bešeimių vaikų socialinį-kognityvinį patyrimą bei jų elgesį įvairiose situacijose tyrė Braslauskienė (2001, 2002), vaikų globos namų auklėtinių emocines ir elgesio problemas – Žukauskienė, Leiputė (2002), Kaffemanas (2000), Samašonok, Gudonis (2006). Globos namų auklėtinių ateities orientacijas tyrinėjo Rugevičius, Juknaitė-Kozlova (2002), vaiko rengimo praktiniam gyvenimui globos institucijose – Sinicyna (2000). Socialinių įgūdžių ugdymą bendrojo lavinimo mokyklose tyrė Samašonok, Gudonis (2007), vaikų globos namų ugdytinių adaptacijos ypatumus – Lanauskienė, Čepienė (2007), Gudonis, Butkutė, Samašonok (2008). Vaikų globos namuose gyvenančių paauglių socialinių vaidmenų supratimą ir priėmimą tyrė Tamašauskienė (2007), psichologinio ir socialinio funkcionavimo sunkumus lemiančius veiksnius – Čepukienė, Pakrošnis (2008). Tačiau tyrimų apie globos namuose gyvenančių paauglių lytiškumą bei jų požiūrį apie lytinius santykius aptikti nepavyko. Ši aplinkybė paskatino išsikelti **tyrimo tikslą** – ištirti paauglių, gyvenančių globos institucijose, lytiškumo raidos ypatumus.

Uždaviniai: 1) apžvelgti mokslinę literatūrą apie paauglius, gyvenančius globos institucijose ir jų lytiškumo raidą įtakojančius veiksniai; 2) ištirti paauglių nuomonę apie ankstyvus lytinius santykius; 3) išsiaiškinti, kaip anksti paaugliai, gyvendami globos institucijose, įgyja lytinę patirtį; 4) ištirti paauglių nuomonę apie prostituciją.

Tyrimo objektas. Paauglių, gyvenančių vaikų globos namuose, lytiškumo raidos ypatumai.

Tyrimo hipotezė. Paaugliai, netekę tėvų globos ir gyvenantys globos institucijose labiau toleruoja ir anksčiau pradeda ikivedybinius lytinius santykius.

Tyrimo imtis. Kiekybinio tyrimo imtis buvo paprastoji atsitiktinė, kurią sudarė 50 Radviliškio rajono ir Kuršėnų vaikų globos namų apklaustų auklėtinių (iš jų 25 merginos ir 25 vaikinai). Vidutinis tiriamųjų amžius – 14,82 metų. Imties atrankos kriterijai: 1) paaugliai, gyvenantys vaikų globos namuose; 2) amžius – nuo 11 iki 17 metų. Kokybinio tyrimo imtis atsitiktinė, ją sudarė 4 paaugliai (3 merginos ir 1 vaikinai), kurių amžiaus vidurkis – 16,25 metų. Imties atrankos kriterijai: 1) paaugliai, gyvenantys vaikų globos namuose; 2) amžius – nuo 11 iki 17 metų.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė; anketinė apklausa (pusiau uždaro tipo anketa, taikant Likerto skalę), nestruktūrizuotas interviu metodas. Gautiems tyrimo duomenims apdoroti, sisteminti ir grafiškai vaizduoti naudojamos SPSS (*Statistical Package for Social Sciences*) programinė įranga, Windows Microsoft Word ir Windows Microsoft Excel programos.

Pagrindinės sąvokos pateikiamos 1 priede.

Magistro darbo struktūra. Ši magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas (73 ir 12 interneto šaltinių), santrauka anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 2 paveikslai, 11 lentelių. Prieduose pateikiama pagrindinės sąvokos; anketa; paauglių, gyvenančių vaikų globos namuose interviu; tyrimo duomenų lentelės. Darbo apimtis – 49 puslapiai.

1 skyrius. PAAUGLIŲ LYTIŠKUMO RAIDOS YPATUMAI GLOBOS

INSTITUCIJOSE

1.1. Paauglių, gyvenančių globos institucijose, elgesio ypatumai

Civilizuotoje visuomenėje paauglys susiduria su daugybę sunkumų, apie kuriuos rašė Ustilaitė (2008), Navaitis (2001), Vingras, Vingrienė (1995), Imelinskis (1999), Gailienė, Bulotaitė, Sturlienė (2002) ir daugybė kitų autorių.

Piaget teigimu, apie dvyliktus gyvenimo metus nuo grynai konkretaus mąstymo pereinama prie abstraktaus mąstymo, kai paaugliai jau išmoksta samprotauti hipotetiniais teiginiais ir daryti išvadas: jei taip, tai šitaip. Tokio amžiaus vaikams jau būdingas sisteminis samprotavimas, kurį Piaget pavadino formaliomis operacijomis. Ankstyvoje paauglystėje pagal Kolbergą moralė pasiekia antrą moralinio mąstymo brandos stadijos lygį, kai įstatymai ir socialinių taisyklių laikomasi vien todėl, kad tai yra įstatymai ir taisyklės. Galėdami pažvelgti kito žmogaus požiūriu, paaugliai pritaria socialiai priimtiniams arba prieštaraujantiems socialinei tvarkai poelgiams. Lytinio brendimo metu prasideda paskutinioji, pagal Freudą, genitalinė psichoseksualinės asmenybės raidos stadija, kurios metu jaunuoliai pradeda jausti seksualinius jausmus kitiems žmonėms. Eriksonas teigia, kad paauglystėje vyksta priešpriešos tarp tapatumo ir vaidmenų sumaišties krizė. Paauglys gilina savivoką, mėginamas vaidmenis, paskui suderindamas juo ir taip siekdamas individualios tapatybės (Myers, 2000). Mergaitės ir berniukai ima virsti moterimis ir vyrais, bet nejaučia tarpusavio artumo ir prieraišumo. Nepatyręs jaunas žmogus patiria arba kartais priverčiamas patirti iki tol neišbandytą artumą su priešinga lytimi, ir tai dar labiau sustiprina sumaištį (Gage, Berliner, 1994).

Grucė (1994) pabrėžė paauglystės svarbumą, kadangi joje yra klojami asmenybės moralinių ir socialinių nuostatų formavimosi pagrindai, numatoma bendra jų kryptis. Paauglystėje vyksta dideli kokybiniai asmenybės vystymosi poslinkiai, kurie iš pagrindų ardo anksčiau susiklosčiusią vaiko interesų ir nuostatų sistemą. Užuoat ieškoję pagalbos, paaugliai darosi užsidarę, ima slapukauti, priešintis, protestuoti, tampa užsispyrę, grubūs, atžarūs ir visa tai dėl to, kad kažkada jiems trūko visa nugalinčios meilės.

Ustilaitė (2000) akcentuoja, jog greičiau lytiškai bręstant susiduriama su vidiniais ir išoriniais prieštaravimais: paauglio asmenybė dar nėra dvasiškai stabili, dažnai trūksta sąmoningumo, atsakingumo, kad būtų galima valdyti atsirandantį lytinį potraukį. Lytiškai bręstantys paaugliai geidžia seksualinių kontaktų ir daliai jų jie tampa neatskiriama gyvenimo dalimi. Svarbiausias jaunimo lytinio auklėjimo uždavinys, anot Imelinskio (1999), yra išlaikyti

lytinių potraukį mažiausios įtampos būklėje tol, kol jauniems žmonėms susiformuos pakankamai stiprūs, proto valdomi, vidiniai stabdžiai. Jei ankstyvoje vaikystėje neišugdomas sugebėjimas susivaldyti, nuslopinti kai kuriuos norus, tai vėliau žmogus nebegali suvaldyti savo lytinio potraukio. „Lytinio gyvenimo nereikia pradėti tol, kol organizmas dar nevisiškai fiziškai subrendęs“ (Imelinskis, 1999, p. 23).

Ustilaitė (2008) konstatuoja, jog paauglio lytiškumo raiškai yra būdinga tam tikra specifika – stipriai pasireiškiantis fizinis lytiškumo pradai ir dvasinio artumo reikmė. „Abu pradai kyla iš skirtingų asmenybės sluoksnių. Tad atsiveria akivaizdus asmenybės dezorganizacijos pavojus, kurį stiprina šiam amžiaus tarpsniui būdinga lytinio tapatumo – vaidmenų sumaištis – krizė“ (Ustilaitė, 2008, p. 9).

Nors su seksualumu susijusias krizes individas gali patirti ir vaikystėje, ir jau subrendęs, vis dėlto paauglystė yra kritinis gyvenimo tarpsnis, ugdantis vertybines nuostatas bei padedantis įgyti pirmąją lytinę patirtį (Jaruševičienė, Valius (cit. Pocevičienė, 2007)).

Cituodama Krutickį Leliūgienė (2003b) teigia, jog lytinis brendimas ir fizinio vystymosi poslinkiai skatina naujų psichologinių veiksmų atsiradimą. Lytinė branda stimuliuoja domėjimąsi kita lytimi, naujus pojūčius, jausmus, išgyvenimus.

Steponaitienės (1967) teigimu, paaugliai dažnai neturi atsakomybės jausmo, nesupranta, kad lytiniai santykiai partneriui gali skaudžiai atsiliepti. Kartais į lytinius santykius pastūmėja nepakankama tėvų meilė, šaltumas, nesirūpinimas savo vaikais, vienišumas, kai augantis vaikas neturi su kuo pasitarti, kai tėvai jam visai svetimi. Kai kurie suklumpa dėl savo naivumo, nežinojimo. Kartais jaunuolis pasiduoda negatyviai draugų įtakai. Paauglės kartais per daug idealizuoja savo draugą ir dažniausiai vaikiniui atsiduoda iš meilės, bijodamos prarasti draugystę. Nemaža dalis merginų atsiduoda partnerio verčiamos, nepagalvotos apie nemalonus pasekmes. Labai retai jaunos merginos žengia šį lemiamą žingsnį, trokšdamos nuotykių, genamos smalsumo, gailėdamos savo partnerio. Jaunuoliai lytinį gyvenimą irgi dažniausiai pradeda su mylima mergina, tačiau taip pat vedami smalsumo (žymiai dažniau, negu merginos).

Žukauskienė, Leiputė (2002), Ignatovičienė, Žukauskienė (1999), Никольская, Граноская (2000), Samašonok, Gudonis (2006) pažymi, jog vienu dažniausiai stresą sukeliančių ir pagrindinių vaikų traumuojančių veiksmų yra tėvų praradimas ar atskyrimas nuo jų, nesirūpinimas vaiku, artimų emocinių santykių trūkumas. Ypač tai pasakytina apie vaikus, kurie ne įvaikinami, o apgyvendinami globos namuose. Tokia padėtis susiklosto mirus biologiniams tėvams, kuomet su vaikais netinkamai elgiamasi ir jais nesirūpinama.

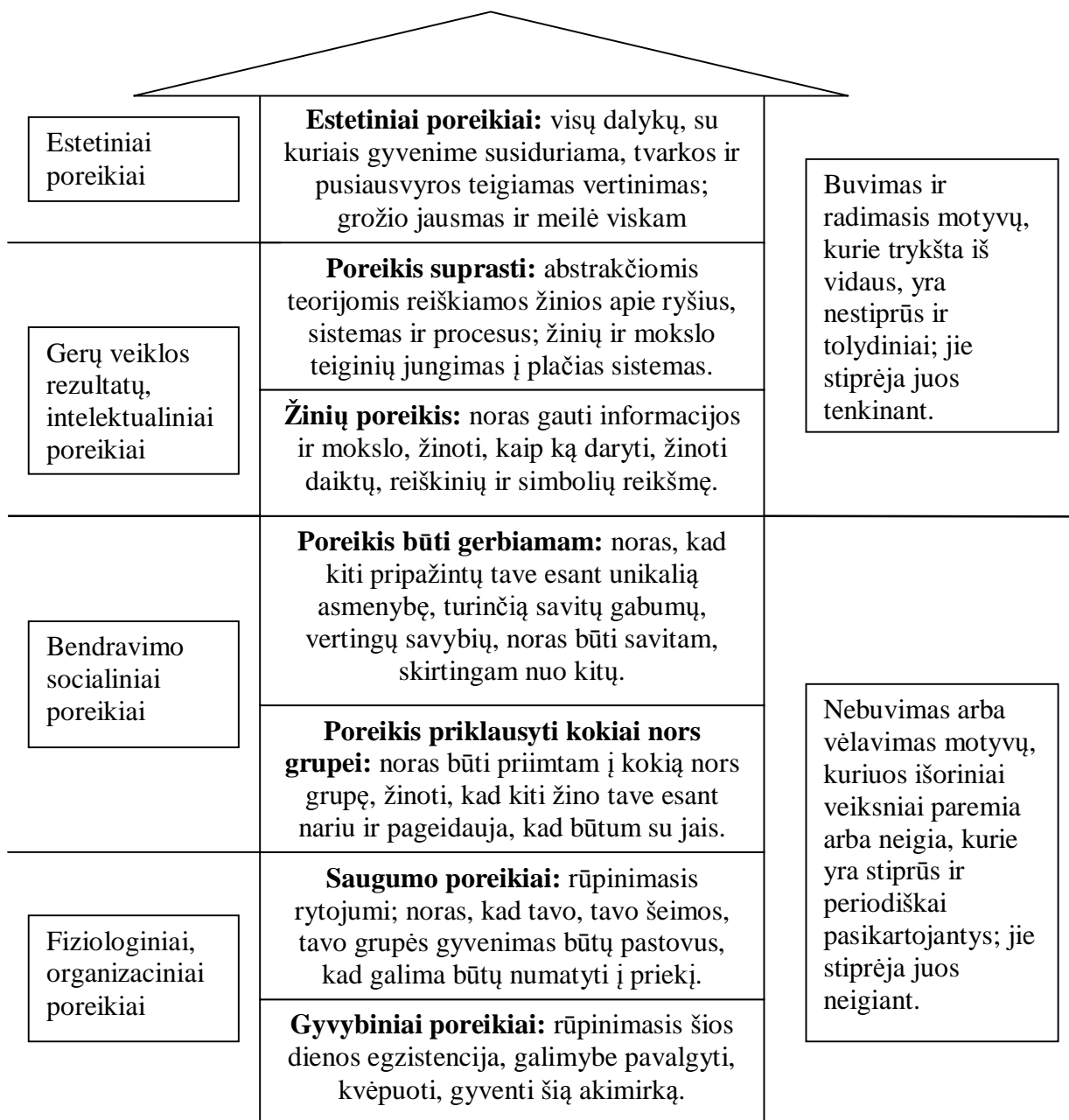
Vaikai ir paaugliai, nepatyrę tėvų meilės ir išgyvenę atskyrimą nuo šeimos, gali būti nepajėgūs kurti teigiamus santykius su kitais žmonėmis, jiems trūksta konstruktyvaus bendravimo įgūdžių, prosocialaus elgesio pavyzdžių. Kiekvienas resocializacijos veiksnys,

pavyzdžiui, meilės, šilumos stoka, nepriežiūra, skurdas, emocinių santykių su tėvais praradimas ir kiti vaikystėje išgyventi traumuojantys įvykiai bei dabartinės gyvenimo sąlygos globos namuose turi įtakos netinkamo elgesio formavimuisi, adaptacijos sunkumams (Gudonis, Butkutė, Samašonok, 2008).

Apžvelgdami kitų autorių tyrimų rezultatus Samašonok, Gudonis (2007) teigia, jog paaugliai, gyvenantys vaikų globos namuose, nėra skatinami bendrauti; pačių globotinių pastangos bendrauti su suaugusiaisiais dažniausiai ignoruojamos, į tokias pastangas reaguojama nurodymais, instrukcijų pateikimu ar suteikiant būtiniausią pagalbą. Nepakankama laisvalaikio organizavimo ir užimtumo formų pasiūla bei įvairovė, formalus globotinių veiklos organizavimas pagal suaugusiųjų sudarytas programas apriboja galimybę vaikams ir paaugliams semtis patirties iš gyvenimo, stabdo jų savarankiškumą.

Juodraičio (2004) teigimu, vaiko nukreipimas į globos instituciją pirmiausia yra susijęs su pamatinių asmenybės poreikių tenkinimu ir tinkamų jos psichosocialinės raidos sąlygų užtikrinimu, tačiau iš esmės tai yra tik dalinis didelės problemos sprendimas. Mačėnienės (cit. Snieškienė, 1999) tyrimo rezultatai taip pat atskleidė, jog daugiau nei pusė respondentų manė, kad globos įstaigos nepadedą išspręsti daugelio šeimų problemų. Patekę į globos institucijas, paaugliai turi kur gyventi, yra patenkinami jų fiziologiniai poreikiai (maistas, vanduo), iš dalies patenkinami saugumo (apsauga nuo pavojų, grėsmių, vargų) poreikiai, tačiau aukštesnių poreikių (1 pav.) tenkinimas sutrinka. Tenkindami savo bendravimo, socialinius poreikius, paaugliai, gyvenantys vaikų globos namuose, nesvarbu kokia kaina nori priklausyti kokiai nors grupei, nori turėti artimų draugų vienmečių tarpe, jausti paramą, būti pripažinti, gerbiami aplinkinių. Patyrę skaudžią tėvų išdavystę, paaugliai dažniausiai supyksta ant visų žmonių, todėl nebevyksta intelektualinių ir estetinių poreikių tenkinimas ir aukščiausias saviraiškos (savęs aktualizavimo) poreikis pagal Maslow, kai žmogus gerai funkcionuoja nebepasiekiamas, paaugliai nebe taip stipriai reiškia ir nori reikšti savo galimybes siekdami tobulėti.

Saviraiška: gerai funkcionuojančio žmogaus poreikių reiškimasis; tapimas tuo, kuo žmogus iš tikrųjų yra.



1 pav. Maslow poreikių hierarchija (Gage, Berliner, p. 269).

Navaitis (2001), remdamasis Maslovo siūloma poreikių klasifikacija, paauglio poreikius apibūdina taip:

- ✓ fiziologinius, tarp kurių stiprėja fizinio ir seksualinio aktyvumo poreikis;
- ✓ saugumo, kurių stiprėjimą lemia paaugliui keliančios nerimą fizinės ir psichologinės permainos, o tenkindami jie bendraamžių grupėse;

- ✓ nepriklausomybės, kurie remiasi naujomis paauglio fizinėmis ir kognityvinėmis galimybėmis;
- ✓ prisirišimo (meilės), kurie remiasi atsiskyrimu nuo tėvų ir lytiniu brendimu;
- ✓ pasiekimų, kurie gali turėti skirtingą pagrindą realizuoti naujas kognityvines galimybes, padaryti įspūdį priešingai lyčiai, pakelti statusą bendraamžių grupėje; pasiekimų poreikis gali ir susilpnėti, jei paauglys priklauso grupei, kuri pasižymi menka motyvacija;
- ✓ savirealizacijos, kurie siejami ir su pasiekimais, ir su įsitvirtinimu visuomenėje.

Navaičio (2001) teigimu, minėtų poreikių reikšmė paauglystės laikotarpiu yra skirtinga. 12-14 metų paaugliai yra komformistiški, jie labiau orientuojasi į bendraamžius, todėl jų savirealizacijos poreikis silpnesnis. Taip pat poreikiai priklauso ir nuo lyties, merginos jaučia stipresnį saugumo poreikį nei vaikinai.

1.2. Paauglių, gyvenančių globos institucijose, lytiškumą įtakojančios veiksniai

Ustilaitės (2008) teigimu, paauglių lytinį elgesį įtakoja tokie veiksniai kaip: šeima, bendraamžiai, narkotinių medžiagų vartojimas, pinigai, įstatymai, žiniasklaida, paauglių įgūdžiai, požiūris, žinios, menas, muzika, literatūra. Žinoma, įtakojančių veiksnių gali būti ir daugiau.

Netekę šeimos ir patekę į valstybinę instituciją – vaikų globos namus, paaugliai praranda pagrindinę bei svarbiausią jų ugdymosi aplinką – šeimą. Tuomet didžiausiu jų elgesį, nuostatas, vertybes įtakojančiu veiksniu tampa **bendraamžiai, draugai** (ypač lytiškai aktyvūs draugai).

Leliūgienės (1997) teigimu, bendraamžių grupę sudaro nebūtinai to paties amžiaus žmonės: jų amžius gali skirtis keliais metais. Bendraamžių grupės reikmė didėja nuo vaikystės iki jaunystės. Neformalioms grupėms iš esmės priklauso visi paaugliai. Nors manoma, kad šiose grupėse jie laisvi, gali būti savimi, tačiau dažniausiai ir jose reikia laikytis atitinkamų normų, kartais ir labai griežtų.

Povilaitis, Valiukevičiūtė, Sirdegaitė, Dapkutė (2002) teigia, jog kiekvienam vaikui svarbūs tarpusavio santykiai. Anot www.womenshealthcaretopics.com, paaugliai tiesiog mėgsta labai stiprų artumą ir emocinį potraukį palankų kitiems. Rajeckas (2004) pabrėžia, jog bendraamžių grupėje paauglys patenkina subrendimo jausmą, jaučiasi lygus su kitais, pilnavertis, ne retai ir autoritetų ieško bendraamžių grupėje. Todėl paauglys siekia užimti deramą vietą vienmečių tarpe, labai vertina jų nuomonę apie save, siekia būti draugų pripažintu. Vingras, Vingrienė (1995) taip pat teigia, jog paaugliui jo bendraamžiai dažniausiai įgyja didelį autoritetą. Jis nori būti „kaip jie“. Nepritapdamas prie bendraamžių, paauglys kankinasi, jaučia kažkokią

savo kaltę, menkumą, griebiasi rizikingos veiklos, tarp kurios gali būti ir ankstyvi lytiniai santykiai.

Grupės nariai, veikdami šalia ir kartu vieni su kitais, vieni kitiems daro įvairiausių poveikį (Jacikevičius, 1999). Broom, Bonjean, Broom (1992) teigia, kad kiekvienas individas gali matyti, jog jis kai kuriuo atžvilgiu yra tiriamas. Tuomet jis iš dalies ir mėgins elgtis taip, kad jo elgesys nenukryptų nuo jau pastebėto tapatumo bei pradinės aplinkinių reakcijos. Kai kuriose paauglių grupėse aktyvūs lytiniai santykiai laikomi savotišku laimėjimu. Tai pamėgdžioja draugai (Ustilaitė, 2000).

Bendraamžių spaudimas dėl lytinių santykių yra labai dažnas tarp paauglių. Dažnai draugai sako: „visi jau yra tai pamėginę“, „visi turi lytinių santykių“. Paaugliai savo draugų gali būti spaudžiami fiziškai suartėti, aiškinant, kad lytiniai santykiai yra geriausias būdas parodyti meilę (www.bendraamziai.lt). Remiantis Acumi (2007), tai gali būti tokios grupės, kur nusižengėliai suprantami kaip kritiniai atvejai, kuriais grupei reikia pasirūpinti. Taigi grupėje esanti paauglys, neturėjęs lytinių santykių gali būti suprantamas kaip nusižengėlis, kuriuo kiti grupės nariai turi pasirūpinti, įkalbėti pritaipiti prie jų.

Lytinio gyvenimo pradžia – labai svarbus kiekvieno jauno žmogaus žingsnis. Yra sunku išsiskirti iš draugų, arba daryti kitokį pasirinkimą. Dažnai jauni žmonės patiria spaudimą, kad būtų vertinami arba priimti bendraamžių tarpe (www.aids.lt). Internetiniame portale (www.massgeneral.org) rašoma, kad paauglių apsisprendimas turėti lytinių santykių yra kompleksinis ir yra susijęs su brendimu, vystymusi, paauglių grupių vertybėmis, maištu, nusivylimu, nepasitenkinimu.

Paaugliui, netekusiam šeimos ir gyvenančiam globos institucijoje, bendraamžių, draugų įtaka gali būti itin stipriai išreikšta, nes pasak Jaruševičienės (2000), paauglių socializacija vyksta per bendraamžių grupes.

Braslauskienės (2001) tyrimo duomenimis, tarpusavio santykiuose vaikų globos namų auklėtiniai vadovaujasi principu: aš – tau, tu – man. Jie jaučia baimę, nerimą, patiria atstūmimo ir atmestinumo jausmą, būdingas perdėtas nuolankumas, neatsakingumas, pažeidžiamumas, sumišimas, vidinės pusiausvyros stoka. Dėl šių paauglių išgyvenamų jausmų, vaikų globos namų ugdytiniai tampa dar labiau pažeidžiami ir pasiduodantys kitų įtakai.

Antras svarbus veiksnys, įtakojantis paauglių, gyvenančių vaikų globos namuose, elgesį yra **socialinė aplinka, žiniasklaida**. Moderniosios visuomenės normos diktuoja, kad merginos turi sugebėti daryti viską, ką daro vaikinai ir seksas nėra išimtis (www.womenshealthcaretopics.com). Ustilaitė (2000) mini, jog daugeliu atvejų anksti pradėti lytinius santykius stabdydavo viešumo vengimas, visuomenės pasmerkimas, nėštumo ir lytiškai plintančių ligų baimė. Tačiau minėtas poveikis pastaruoju metu gerokai sumažėjo, nes merginos

ir vaikino gyvenimą nesusituokus, ikivedybinius lytinius visuomenė vertina gana tolerantiškai. Nėštumo ir lytiškai plintančių ligų baimė sumažėjo dėl rekomenduojamų efektyvesnių apsisaugojimo priemonių.

Žiniasklaida – tai įvairios komunikacijos priemonės: laikraščiai, žurnalai, internetas, televizija, radijas, kinas, vaizdajuostės, kompaktinės plokštelės ir kitos formos, kurios pasiekia masines auditorijas. Ji daro esminę įtaką mūsų gyvenimui, ypač šiuolaikinėje, modernioje visuomenėje. Anot Imelinskio (1999), netgi daugybė nuotraukų, atvirukų, reprodukcijų, kuriuose pavaizduotas nuogas, neretai arogantiškose pozose, žmogaus kūnas, patekusių paaugliams į rankas, kaitina jų vaizduotę. Žiniasklaidos žalą akcentuoja ir Miškinis (1993), teigdamas, jog spartus mus pasiekiantis informacijos srautas, kuris vaizduoja iškreiptus, vulgarius, ciniškus vyro ir moters santykius, pornografiniai filmai, aktų parodos, sekso literatūra, bulvarinė periodika, kiti šaltiniai žadina lytinius potraukius, nedorovingus ir amoralius poelgius.

Paauglių požiūrį į seksą ir lytiškumą formuoja televizija. Žiniasklaidos tyrinėtojų (www.probe.org) apskaičiavimu, paaugliai, per dieną žiūri apytikriai 5 valandas, kasmet jie mato beveik 14000 seksualinių scenų per televiziją vieni. Vadinasi visas išvadas, teisingas – neteisingas, teigiamas – neigiamas, paaugliai pasidaro patys. Juk televizija įtakoja žmonių elgseną ir nuostatas, nes savo pobūdžiu ji labai skiriasi nuo kitų informavimo priemonių, pavyzdžiui, tokių kaip knygos. Juk daugiausia žinių apie seksą semiamasi iš televizijos. Myers (2000) teigimu, seksualinės agresijos padaugėjo dėl vaizdajuosčių nuomos verslo atsiradimo, lengvo erotinių ir pornografinių filmų priėmimo. Šiuose filmuose dažniausiai vaizduojami skuboti, atsitiktiniai lytiniai santykiai tarp svetimų žmonių, taip pat ir moterų žagino be seksualinės prievartos scenos.

Vilniaus Šeškinės poliklinikos moterų konsultacijos vedėja, gydytoja akušerė-ginekologė Vasjanova (www.lsveikata.lt) teigia, kad jau yra įrodyta, jog ankstyvus seksualinius santykius skatina seksualizuotos masinės informavimo priemonės, būtent televizija, internetas.

Kaip teigiama internetiniame portale (www.bendraamziai.lt), jauni žmonės turi žinoti, kad televizija, kinas, spauda ne visuomet lytinius santykius rodo objektyviai. Myers (2000) teigimu, nuolat ekrane rodomas nesaugus seksas, lyg ir neturintis jokių padarinių, yra paprasčiausia seksualinė dezinformacija. Dauguma visuomenės informavimo priemonių pabrėžia tik malonią lytinių santykių pusę, jose mažai kalbama apie galimas neigiamas pasekmes. Televizijos programos niekada nerodo blogųjų sekso pusių. Vadinasi, jeigu žmonės mėgautųsi seksu taip, kaip tai rodoma įvairiuose serialuose, būtų daug žmonių, sergančių lytiškai plintančiomis ligomis, nėščią merginų. Televizija to nerodo. Dažniausiai filmuose seksu tik žaidžiama, o padariniai nerodomi.

Giddens (2005) nuomone, modernioje visuomenėje žiniasklaida pradėjo atlikti vieną iš pagrindinių vaidmenų. Tokios pat nuomonės yra ir McDowell (1999), kuris teigia, jog daugeliu atvejų milžinišką neigiamą įtaką daro žiniasklaida. Žiniasklaida – stulbinama jėga, kuri gali daryti daug pozityvių dalykų, bet deja joje nemaža dalis ir negatyvių dalykų. McDowell (1999) nuomone, jaunimas neatsispiria filmų bei įvairiausių leidinių peršamai nuostatai: jeigu žmogus ką nors myli, tai iš karto su tuo žmogumi ir mylisi. Ir atvirkščiai: jeigu mylisi, tai reiškia vienas kitą ir myli. Būtent taip ši reikalą traktuoja ir televizija. Ar dažnai matome filmą, kuriame žmonės, prisipažinę vienas kitą myli, iš karto nenuėitę į lovą? Juk vadinamosiose „muilo operuose“ dažnai mergina, iš pradžių atstūmusi atkaklų vaikiną, pabaigoje jį aistringai bučiuoja, taip pat modeliuojamas elgesys, kurio pasekmė – neplanuotas nėštumas. Taip gali būti įperšamas klaidingas laimės ir meilės stereotipas, ypač paaugliams, kurie be galo smalsūs ir noras viską pažinti, patirti yra begalinis.

Seksualinį elgesį taip pat lemia stiprūs išgyventi sukrėtimai, sukaupta patirtis, **asmenybės bruožai, psichologiniai veiksniai**: saugumo stoka, savęs vertinimas, pasitikėjimas ar nepasitikėjimas savimi ir kt.

Pileckaitės-Markovienės (2004) tyrimo duomenys atskleidė, jog merginos, gyvenančios vaikų globos namuose, mažiau pasitiki savimi nei vaikinai, gyvenantys vaikų globos namuose. Taigi, merginų pasitikėjimas savimi, požiūris į save, savo kūną yra labai svarbūs veiksniai, formuojantis jų nuomonei ir požiūriams į įvairius dalykus, kurių tarpe yra ir ankstyvas lytinis gyvenimas.

Anot Naik (1999), tyčiojimas ir seksualinis priekabiavimas griaua pasitikėjimą savimi ir savigarbą ir pasekmės jaučiamos ilgai. Taigi, ką paauglys patyrė vaikystėje, turi didelę reikšmę jo psichologinei sveikatai bei vėlesniems jo poelgiams.

Seksualinis priekabiavimas – tai nepageidaujamas seksualinis meilinimasis, pastabos ar elgesys, kuriuos vienas asmuo skiria kitam ir atkakliai tęsia net tuomet, kai tampa aišku, jog kitas asmuo tam prieštarauja (Giddens, 2006).

Seksualinė prievarta yra kelių rūšių: nuo dviprasmiškų užuominų mišrioje draugijoje, nešvankių pasiūlymų, intymių kūno vietų glostymų per drabužius prieš žmogaus valią ir kt. – iki išprievartavimo įvairiose vietose (Klimas, 1998).

Neigiama ankstyva patirtis, taip pat nepalankios augimo ir vystymosi sąlygos globos institucijose apriboja galimybę išmokti elgtis socialiai priimtinais būdais, stabdo socialinių įgūdžių vystimąsi (Samašonok, Gudonis, 2006).

Imelinskis (1999) rašo, kad mėginamą suvedžioti ar verčiamą koku nors būdu turėti lytinius santykius mergaitę neretai ištinka seksualinė trauma, ypač tada, kai ji dar nejaučia poreikio lytiškai santykiauti. Šiomis aplinkybėmis lytinis gyvenimas jai yra smalsumo objektas,

o ne poreikis. Bet kokia lytinio suartėjimo be emocijų forma jai sukelia traumą, ypač tada, kai suartėti siekiama prievarta, jėga (tada prie grynai seksualinio pobūdžio pergyvenimų dar prisideda baimė). Dažni lytiniai santykiai su mergaite tuo laikotarpiu, kai jai dar nepabudusios seksualinės emocijos, gali įtvirtinti požiūrį, kad lytiniam santykiams emocijų nereikia.

Jauni žmonės garbina žymius asmenis, nori būti į juos panašūs, tačiau dažnai nusivilia pažvelgę į save veidrodyje. Tai ypatingai pasakytina apie tas paaugles ir paauglius, kurių išvaizda neatitinka grožio ir seksualumo etalono, pateikiamo visuomenės informavimo priemonėse. Kai žmonėms patinka jų kūnas (jie jaučiasi patrauklūs), tuomet stiprėja pasitikėjimas savimi, jie jaučiasi drąsiai išbandydami naujus potyrius, jiems sekasi užmegzti draugystę su priešingos lyties asmenimis ir pan. (www.bendraamziai.lt).

Antinienės (2005) teigimu, vienas svarbiausių savęs pažinimo būdų yra savistaba. *Savistaba* – tai savo paties psichinių reiškinių ir veiksmų stebėjimas, procesas, kurio metu mes žvelgiame į savo vidinį pasaulį, stebime savo mintis, jausmus, norus, ketinimus (Antinienė, 2005, p. 35).

Savigarba (Augis, 1993, p. 264), pagarba sau pačiam, teigiamas savęs vertinimas, pasitikėjimas savimi. Savigarba priklauso nuo to, kaip asmuo pats save vertina ir kaip jį vertina kiti. Kai gerbiama vaiko asmenybė, susiklosto pastovi didelė savigarba. Kai žmogus gerbia pats save, daugiau vertina, gerbia ir kitus, o tai svarbu tarpusavio supratimui ir bendravimui.

Savigarba yra emocinė savasties dalis, kuri apima žmogaus požiūrį į save ir savęs vertinimą, nustatant savo padėtį kontinuume tarp teigiamos ir neigiamos vertės (Lemme, 2003, p. 109). Pasak Greenwaldo (cit. Lemme, 2003, p. 109), „savęs vertinimo paieška – tai viena stipriausių paskatų paauglio gyvenime. Aukšta savigarba laikoma pagrindiniu psichikos sveikatos bruožu.“

Paauglių, gyvenančių vaikų globos namuose, savigarba sumažėja, nes praradę tėvus, patekę į valstybinę instituciją, jie patyrė didelį praradimą. Lemme (2003) teigimu, savigarbą teigiamai veikia individo patiriama sėkmė, o nesėkmės, netektys veikia neigiamai. Svarbiausi gyvenimo pokyčiai taip pat gali stipriai veikti atskiras savigarbos dalis. Be to, kiekvienas žmogus skirtingoms veiklos sritims skiria nevienodą reikšmę. Kai kurios sritys laikomos svarbesnėmis už kitas ir iš dalies tai priklauso nuo to, kaip jas vertina kiti mums reikšmingi žmonės ir visuomenė apskritai. Tuomet šios sritys savigarbos hierarchijoje užima aukštesnę poziciją. Tokioje srityje pasiekta sėkmės ar patirta nesėkmė gerokai stipriau veikia bendrąją savigarbą nei sėkmės ar nesėkmės mažiau svarbioje srityje.

Strakšytės (2008) teigimu, paauglio savigarbą, asmens savybes, vietą klasės bendruomenėje dažnai lemia mokymosi sėkmės faktorius. Paaugliai, patiriantys nuolatinę nesėkmę, jaučiasi menkesni mokytojų, bendraamžių akyse, krinta jų pasitikėjimas savimi,

pažeidžiami jų saugumo poreikiai. Palaipsniui susiformuoja stabilus neigiamas požiūris į save, savo veiklą, aplinkinius, kurių pastarieji gali panaudoti savo negatyviems tikslams, pavyzdžiui suvilioti pradėti lytinį gyvenimą anksčiau nei paauglys visapusiškai subręsta tiek fiziškai, tiek psichologiškai..

Pagal Lemme (2003) hierarchinį savigarbos modelį (3 pav.), bendroji ar visuotinė savigarba remiasi savęs vertinimu įvairiose gyvenimo srityse. Pateikti pavyzdžiai neapima visų įmanomų galimybių. Skirtingiems žmonėms hierarchijos komponentai gali turėti nevienodą reikšmę, o nauji vaidmenys ar nauja veikla papildo struktūrą.

Savimonė (Augis, 1993, p. 265) – viena žmogaus sąmonės formų – savęs išskyrimas iš aplinkos, savo santykio su pasauliu, savęs kaip asmenybės, savo poelgių, veiksmų, minčių ir jausmų, norų ir interesų suvokimas ir vertinimas. Veikiant kitų žmonių vertinimams, lyginant savo poelgių ir veiksmų motyvus, tikslus ir rezultatus su visuomenės priimtomis socialinio elgesio normomis, susidaro tam tikras savo pateis vaizdinys (autokonceptcija).

Savivaizdis (autokonceptcija) – žmogaus nuostata savo paties atžvilgiu. Aš vaizdas, savivaizdis, palyginti pastovi, daugiau ar mažiau įsisąmonėta ir išgyvenama kaip vienintelė individo vaizdinių ir nuomonių apie save sistema, kuria vadovaudamasis jis sąveikauja su kitais žmonėmis ir vertina pats save (Augis, 1993, p. 38).

Savivaizdis (Jovaiša, 2007, p. 260) – savo išorės ir reikšmingumo vaizdinys, savęs vertinimo, supratimo rezultatas; savo minčių, požiūrių, nuostatų, jausmų, poelgių visumos pažinimo ir vertinimo tapatinimas su savo Aš, darantis poveikį savivertei ir elgesiui. Savivaizdis kinta išgyvenant savo vertingumą.

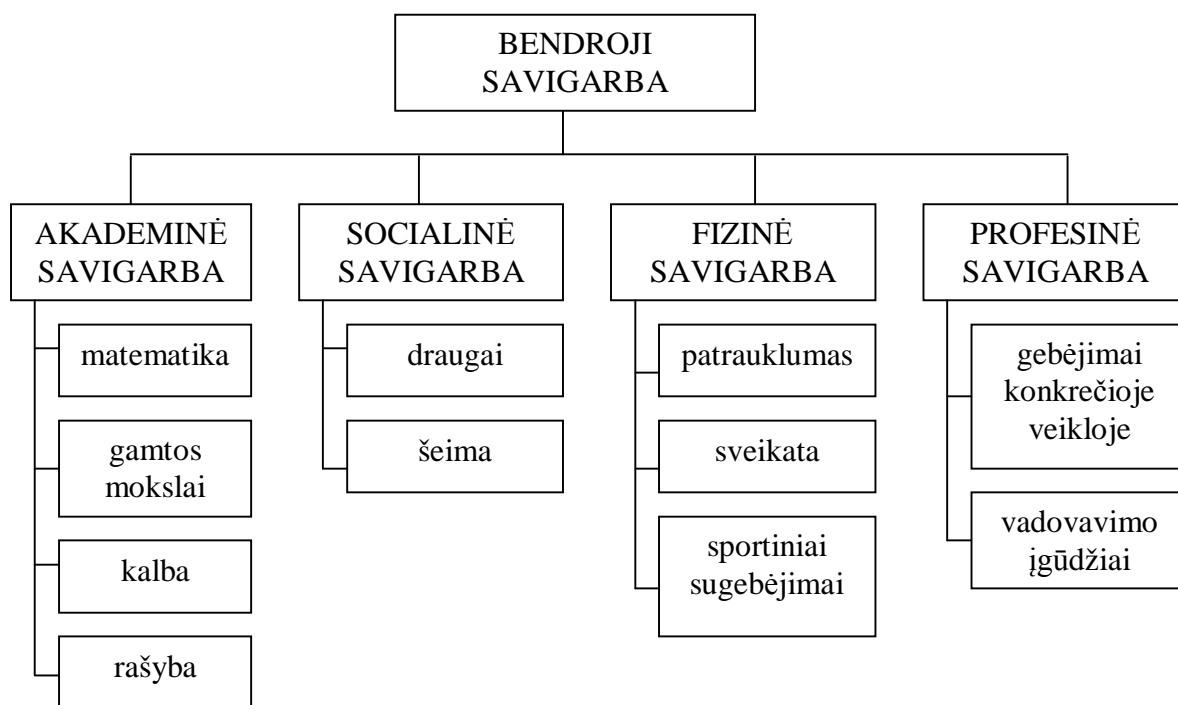
Jaruševičienė (2000) teigia, jog žemas savęs vertinimas yra ankstyvojo lytinio aktyvumo veiksnys. Kuo paauglių savivertė didesnė, tuo mažesnė ankstyvų lytinių santykių tikimybė. Taigi, labai svarbus savivertės faktorius, ypač paauglių, gyvenančių vaikų globos namuose.

Savęs vertinimas – tai savęs paties, savo galimybių, savybių ir vietos tarp kitų žmonių vertinimas (Antinienė, 2005, p. 43).

Savęs vertinimas – tai savęs apibūdinimas kaip asmenybės, savo sugebėjimų, dorovinių savybių ir poelgių įvertinimas; svarbus elgesio reguliuotojas (Leliūgienė, 2003b, p. 221).

Savivertė (Hellmuth, 2001, p. 215) – savęs vertinimo jausmai gerokai reguliuoja žmogaus elgesį, todėl yra svarbus tarpasmeninės atmosferos požymis. Savivertė iš esmės susijusi su 3 vertinimo procesais:

- ✓ savivoka apima viską, kam įsipareigojame, todėl yra savęs vertinimo pagrindas;
- ✓ savigarba lemia mūsų pačių savikritiką, taip pat pačių pasirinktu mastu;
- ✓ kitų vertinimai rodom, kaip mums sekasi.



3 pav. Hierarchinis savigarbos modelis (Lemme, 2003, p. 110).

„Patys paaugliai stengiasi kuo greičiau tapti suaugusiais“ (Leliūgienė, 1997, p.79). O noras greičiau tapti suaugusia glaudžiai susijęs su paauglių saviverte, savigarba. Norėdami greičiau tapti suaugusiaisiais, paaugliai, gyvenantys vaikų globos namuose, gali pradėti neadekvačiai vertinti save, savo gebėjimus, galimybes.

Maslow (2006) teigia, kad intymumo troškimas yra ne tik fizinis, bet ir psichologinis. Psichologinę sveikatą lemia buvimas mylimam, o ne meilės trūkumas. Taigi, jei paaugliai save vertina nepakankamai, niekur savęs negali realizuoti, tuomet dar labiau trokšta bet kokio intymumo, būti svarbiais bet kam. Ypač mylimi nori būti paaugliai, patekę į globos institucijas, juk praradus pačią svarbiausią, artimiausią, mylimiausią aplinką, atramos, šilumos, paguodos norima ieškoti kitur. Siekdami intymumo paaugliai dažnai, anot Jaruševičienės (2000), ryžtasi pradėti lytinį gyvenimą.

Leliūgienės (2003a) teigimu, daugiausia vaikų globos namų auklėtiniai kuria šeimas tarpusavyje, tarsi norėdami išsaugoti įprotį gyventi kartu. Be to, mergaitės dažniausiai tampa vyrų apgaulės aukomis, dėl to tarp jų tiek daug vienišų mamų. Vaikai jaučiasi esą niekam nereikalingi (netgi savo tėvams), todėl susiformuoja nepilnavertiškumo kompleksas, o iniciatyvos nebuvimas bei siauras akiratis skatina gudrumo ir prisitaikymo vystymąsi.

1.3. Paauglių, gyvenančių globos institucijose, rengimas šeimyniniam gyvenimui

Strukčinskienės, Izotovos, Jurgučio, Istominos, Razbadausko (2009) tyrimo rezultatai atskleidė, jog lytiškumo pažinimas yra normali ir neišvengiama paauglio brendimo dalis. Ustilaitė (2008) akcentuoja, kad paauglių lytinių santykių paplitimas, seksualinė patirtis nesulaukus pilnametystės ir nesusituokus išryškina lytiškumo ugdymo, t.y. kryptingos ir tikslingos pedagoginės veiklos, būtinybę. Pasak autorės, svarbu siekti, jog perteikiant konkrečias žinias lytiškumo klausimais, kartu būtų ugdoma valia, dorovinės vertybės bei asmens brandinimas šeimai. Narbekovo, Obelenienės, Pukelio (2008) teigimu, lytiškumo ugdymas paauglystės laikotarpiu siekia padėti sėkmingai pasiekti lytinio tapatumo ir darnių santykių tarp skirtingų lyčių asmenų.

Lytiškumo ugdymas – tai specializuotas procesas, kuriuo siekiama padėti ugdytiniui suvokti, priimti kaip asmeninį gėrį ne tik savo lytį, bet ir kitą kaip lygiavertį sau ir išreikšti savo specializuotą lytiškumą kūryba ir darnia skirtingų lyčių asmenų bendryste (Narbekovas, Obelenienė, Pukelis, 2008).

Tamašauskienės (2007) tyrimo rezultatai parodė, jog paaugliai, gyvenantys vaikų globos namuose, gana gerai suvokia šeimos vaidmenis, supranta, kad abu tėvai turi rūpintis ir auklėti vaiką; kad šeima ir sveikata yra pagrindinės vertybės. Tačiau paaugliams dar trūksta žinių apie šeimos planavimą bei partnerio pažinimą.

Leliūgienė (2003a) teigia, jog programa, suteikianti vaikų globos namų auklėtiniams žinių apie santuoką ir šeimą, teigiamų nuostatų formavimą, turėtų būti visapusė ir apimti keletą aspektų: teisinį, ūkinį-ekonominį, socialinį, dorovinį, lytinį, psichologinį bei edukacinį aspektus.

Teisinis aspektas. Įsilieti į suaugusiųjų pasaulį padėtų vaikų globos namų auklėtinių savo teisių žinojimas, todėl programoje numatyta supažinti vaikus su baudžiamąja atsakomybe, šeimos teisės pagrindais, tėvų atsakomybe už vaikų auklėjimą. Šis aspektas būtų vertingas todėl, kad vaikai, gyvenantys vaikų globos namuose susipažinę su savo teisėmis ir pareigomis, galbūt išsiugdę didesnę atsakingumo jausmą, kuris praverstų paaugliams, norintiems greičiau ir anksčiau pradėti suaugusiųjų gyvenimą, apgalvojant visas tam tikro elgesio pasekmes.

Ūkinis-ekonominis aspektas. Silpnas profesinis ir darbinis pasirengimas vaikų globos namuose sąlygoja auklėtinių nesugebėjimą vertinti materialinę – buitinę savarankiško gyvenimo pusę. Išlaikytinio nuostata, net ir išėjus iš vaikų globos namų, daugumai atrodo priimtina. Buvę vaikų globos namų auklėtiniai nemoka tinkamai planuoti, paskirstyti savo biudžeto, protingai pasirinkti pirkinius. Norint pašalinti šiuos ugdymo trūkumus, reikėtų įjungti vaikų namų auklėtinius į ūkinę veiklą: maisto pirkimą ir gaminimą, patalpų remontą, rūbų, avalynės priežiūrą, apie pasiskirstymą pareigomis šeimoje. Išmokę įveikti buitinius sunkumus, padedant

auklėtojams, būtų lengviau įveikti iškilusius sunkumus, išėjus iš vaikų globos namų ir pradėjus savarankišką gyvenimą.

Socialinis aspektas. Vaikų globos namų sąlygomis auklėjami vaikai yra izoliuoti nuo išorinio pasaulio, jų veikla reglamentuojama vidaus tvarkos taisyklėmis, todėl nėra patenkinami jų socialiniai poreikiai, tokie kaip neformalus bendravimas, jiems trūksta socialinio ir emocinio pasitikėjimo, realaus gyvenimo įvaizdžio. Visi šie veiksniai apsunkina vaikų namų auklėtinių rengimą savarankiškam gyvenimui. Nugalėti auklėtinių išorinio pasaulio nepasitikėjimo baimę galima tik sustiprinus jų socialinius ryšius. Svarbu stiprinti socialinį tinklą ir palaikyti visus esamus socialinius ryšius, siejančius paauglius, gyvenančius vaikų globos namuose ir jų artimus ar tolimus giminaičius.

Dorovinis aspektas. Sunkiausia, rengiant vaikų globos namų auklėtinius savarankiškam gyvenimui, suformuoti šeimos vertybinę orientaciją. Patyrę tėvų išdavystę, praėję žiaurią gyvenimo mokyklą, vaikai dažnai būna agresyvūs, nusivylę, praradę supančios aplinkos adekvačią moralinę vertę. Braslauskienės (2001) tyrimo duomenimis, paaugliai, gyvenantys vaikų globos namuose, dažnai jaučia baimę, nerimą, patiria atstūmimo, atmestinumo jausmą, būdingas pažeidžiamumas, sumišimas, vidinės pusiausvyros stoka. Todėl svarbiausias vaikų globos namų auklėtojo uždavinys yra išmokyti vaikus gyventi žmonių tarpe pagal etines normas ir įstatymus. Vienintelis būdas sužadinti paauglių dorovinius jausmus – apsupti juos visuotiniu rūpesčiu ir globa. Tik meilės pagrindu galima pratinti prie suvokimo, ką reiškia būti savo tėvų vaikais, broliais, seserimis, drauge/draugu, sutuoktine/sutuoktiniu, mama ar tėčiu.

Lytinis aspektas. Tapdamas vyru arba moterimi, individas turi suvokti savo lytinį vaidmenį, elgesio stilių ir kt. Kadangi vaikų globos namuose didžiąją dalį pedagogų sudaro moterys, vaikai turi ribotas lytinės identifikacijos galimybes. Vaikinas, kuris yra apsuptas moteriškos globos, neretai stokoja būtinų vyrui savybių: tvirto charakterio, disciplinos, atsakingumo. Vyriškumo etalono nebuvimas merginoms pavojingas tuo, kad vyro paveikslas, sukurtas jų vaizduotėje, yra iškreiptas (idealizuotas). Todėl ugdymo procese būtina numatyti stereotipų: „vyriškumas“ ir „moteriškumas“ populiarinimą. Ypatingą dėmesį rengiant vaikų globos namų auklėtinius savarankiškam gyvenimui reikia skirti santykiams su kitos lyties atstovais. Rengimas seksualiniam gyvenimui santuokoje turi remtis ne tik lytinį ar kontracetinių priemonių naudojimo metodus (nors ir tai labai svarbu), bet ir į tai, kokią svarbą turi susilaikymas nuo lytinių santykių iki tam tikro amžiaus (iki socialinio brandumo, santuokos ir t.t.). Jaunimas, pradėdamas savarankišką gyvenimą, privalo turėti būtinų žinių apie fiziologines vyro ir moters organizmo savybes, apie žmogaus gyvybės atsiradimą. Lytinis auklėjimas turi supažindinti paauglius su nepageidaujamo nėštumo išvengimo būdais, venerinių ligų profilaktika, AIDS. Globos institucijose gyvenančius paauglius pedagogai turėtų auklėti taip, kad jie suprastų, jog

lytinį gyvenimą gali pradėti tik tas, kuris visiškai subrendęs imtis atsakomybės už partnerį ar šeimą.

Psichologinis aspektas. Psichologinio pobūdžio problemos vaikų globos namų auklėtinius lydi visą gyvenimą, jos išskyla ir kuriant šeimas. Patyrę išdavystę, jausdami pyktį, paaugliai turi problemų bendraujant tarpusavyje, jiems būdingas emocinis šaltumas arba, atvirkščiai, išskirtinis prisirišimas, kartais agresyvumas. Dažniausiai jie nesugeba suprasti kitokio, skirtingo nuo jų, požiūrio, nepripažįsta kitų žmonių teisės turėti savo skonį ir įpročius. Šie būdo bruožai vaikų globos namų auklėtiniams trukdo spręsti konfliktus ir sudaro papildomų sunkumų, pavyzdžiui, adaptuojantis šeimoje. Pagrindinis psichologinio rengimo savarankiškam gyvenimui uždavinys galėtų būti – formuoti bendravimo, kontaktų su kitais žmonėmis įgūdžius. Būtina vaikus mokyti valdyti savo emocijas priimti kitų žmonių reakciją. Psichologinis rengimas apima asmenybės sąvoką, moters ir vyro psichologinius ypatumus, merginos ir vaikinio bendravimo specifiką, psichologinius šeimos santykių pagrindus ir t.t.

Edukacinis aspektas. Pasitaiko, kad dalis buvusių vaikų globos namų auklėtinių ateityje atsisako savo vaikų, atiduodami juos valstybės globai. Manoma, kad viena tokio elgesio priežasčių yra ta, kad vaikystėje jie neturėjo teigiamo mamos ir tėčio pavyzdžio, kuriuo jie galėtų sekti. Vaikai visada kopijuoja savo artimųjų elgesį, darbus, manieras, kalbą. Taigi, švelnūs, taktiški tėvų tarpusavio santykiai, santūrūs jausmai, kalba padėtų išmokyti pagarbos ir meilės kitos lyties atstovui. Tačiau savo gyvenime nepatyrę gerų santykių su artimaisiais šeimoje, globos institucijose gyvenantys paaugliai neturi galimybės išreikšti užuojautą, meilę, rūpestį, aukotis dėl kito, apgaubti šiluma ir džiaugsmu. Vaikų globos namų auklėtiniai nei psichologiškai, nei doroviniu aspektu nepasirengę atlikti tėvų funkcijas. Vienas iš būdų išvengti šių trūkumų – mišrių amžiaus grupių kūrimas. Būtų naudinga nukreipti paauglius pasidaruoti mažiausių vaikų globos namų auklėtinių grupėse, suteikiant žinių apie vaiko gimimą, jo auklėjimą, vaiko priežiūros įgūdžius taip pat duoti galimybę organizuoti mažiesiems įvairias šventes bei kitus renginius. Vaikų globos namų auklėtiniai turėtų aiškiai suvokti, kad su vaiko atėjimu į pasaulį atsiranda įvairių sunkumų, bet kartu – tai didžiulis džiaugsmas. Kiekvienas iš mūsų tikriausiai suprantame, jog gyvenimas be vaikų yra nepilnavertis.

Apibendrinant galėtume teigti, jog paauglystė – ryškus amžiaus tarpsnis kiekvieno žmogaus gyvenime, pasižymintis įvairiais sunkumais, prieštaravimais, lūžiais, krizėmis. Tai pats maištingiausias periodas, kai kiekvienas paauglys ieško atsakymo į klausimą "kas aš esu?". Šeimos svarbą akcentavo ne vienas autorius. Joje atliekamos svarbios funkcijos: emocinė, dvasinio bendravimo, socializacijos, ekonominė, seksualinė-erotinė. Viena iš svarbiausių

funkcijų, nuo kurios priklauso saugumo jausmas šeimoje yra emocinė funkcija, taip pat labai svarbi bendravimo funkcija, nes bendravimas skatina psichologinę ir fizinę vaiko vystymąsi. Šeima – pati svarbiausia, brangiausia ir reikšmingiausia vaiko ugdymosi aplinka. Tačiau dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių, kai suyra šeimos funkcionavimas, vaikai netenka tėvų globos ir patenka į valstybines globos institucijas. Prie visų paauglystės išgyvenimų prisidėjusi tėvų netektis ir patekimas į globos instituciją, kurioje yra sava specifika, taisyklės, galimybės. Paauglystė – kritinis laikas, kai didesnę įtaką pradeda daryti draugai, bendraamžiai, įvairios informacijos suteikiančios žiniasklaidos priemonės ir visi šie veiksniai pažeidžiamiausiu žmogaus gyvenimo tarpsniu įtakoja paauglių, patekusių į vaikų globos namus, elgesį, mąstymą, formuoja nuostatas ir vertybes. Paaugliams labai svarbu priklausyti formaliai ar neformaliai bendraamžių, draugų grupei, per kurią vyksta paauglių socializacija ir ji daro spaudimą paauglių lytinio gyvenimo motyvacijai. Iškilą būtinumą globos institucijose tinkamai ugdyti paauglius, teikti informaciją visomis juos dominančiomis temomis ir klausimais, ypač svarbi ir aktuali lytiškumo tema, apimanti įvairius aspektus (teisinį, ūkinį-ekonominį, socialinį, dorovinį, lytinį, psichologinį bei edukacinį).

2 skyrius. PAAUGLIŲ LYTIŠKUMO RAIDOS YPATUMŲ TYRIMAS

2.1. Tyrimo metodika

Siekiant atskleisti paauglių lytiškumo raidos ypatumus globos institucijose, buvo naudotasi kiekybiniu ir kokybiniu metodais. Duomenims surinkti buvo naudojama pusiau standartizuota anoniminė apklausa raštu (anketa), taikant Likerto skalę (2 priedas). Anketą sudarė 32 klausimai, joje buvo naudojami mišraus tipo klausimai, kai respondantai gali papildyti siūlomų variantų sąrašą savo atsakymu.

Anketą sudaro instruktavimo blokas, kuriame buvo paaiškinta, koku tikslu atliekamas tyrimas, kaip pildyti anketą; demografinis blokas (respondentų lytis, amžius); antrasis blokas – gyvenimas vaikų globos namuose (kokio amžiaus pateko į vaikų globos namus, kiek juose gyvena, kaip jaučiasi, ko trūksta); klausimų blokas apie priešingos lyties draugą, draugę; sekantis blokas apie lytinius santykius; penktasis blokas – vaikų globos namų paauglių ateities vizija ir paskutinis blokas – paauglių nuomonė apie prostituciją. Respondentų buvo prašoma pažymėti pasirinktą ir jiems tinkantį atsakymą arba parašyti savo atsakymą.

Kadangi sudarant anketą buvo pasirinktos skalės išreikštos skaitiniais matmenimis, todėl naudotasi *Pirsono (r) koreliacijos koeficientų lentelėmis*, kurios leidžia nustatyti ryšį tarp kintamųjų (Charles, 1999). Taikyta χ^2 statistika.

Stebint kaip paaugliai pildė anketas, buvo matyti, kad ne visi atsakingai, rimtai ir susikaupę atsakinėjo į anketos klausimus, taip pat gavus užpildytas anketas, galima buvo pastebėti, kad kai kurios anketos užpildytos paskubomis, atmetinai, nelabai įsigilinus į klausimą, pasitaikydavo ir praleistų, neatsakytų anketos klausimų. Dėl to negalime teigti, kad gauti duomenys yra tikslūs ir patikimi.

Gautiems kokybinio tyrimo duomenims patvirtinti arba paneigti buvo naudojamas nestrukturizuotas interviu metodas. Interviu klausimyną sudarė atviro tipo klausimai (3 priedas). Tačiau reikia paminėti, kad interviu metu gauta informacija yra subjektyvi.

2.2. Respondentai

Kiekybinis tyrimas paprastuoju atsitiktiniu tikimybinės imties būdu buvo atliekamas 2009 m. vasario mėn. Dėl globos institucijų specifiškumo, uždarumo nuo pašalinių, dažnų vaikų globos namų auklėtinių apklausų, bendradarbiavimo su jau sutartomis studentų grupėmis, pavyko apklausti tik 50 (N=50) Radviliškio rajono vaikų globos namų „Nykštukas“ bei Kuršėnų

vaikų globos namų auklėtinių, nors buvo planuota anoniminę apklausą raštu vykdyti Jonavos bei Šiaulių apskrities vaikų globos namuose. Anketinėje apklausoje dalyvavo 25 (50%) merginos ir 25 (50%) vaikinai. Respondentai – 11-17 metų amžiaus paaugliai, vidutinis tiriamųjų amžius – 14,82 metų. Tirtų paauglių pasiskirstymas pagal amžių ir lytį pateiktas 1 lentelėje.

Nestandardizuotame individualiame interviu dalyvavo 4 Radviliškio rajono vaikų globos namų „Nykštukas“ auklėtiniai (3 merginos ir 1 vaikinai), kurių amžiaus vidurkis – 16,25 metų. Jų atsakymai į interviu klausimus pateikti 3 priede. Pokalbiai su kiekvienu paaugliu vyko individualiai, jų kambariuose. Merginos buvo pildžiusios anketą, vaikinai anketinėje apklausoje dalyvavęs nebuvo. Pokalbiai su paaugliais nebuvo labai informatyvūs.

1 lentelė

Tiriamųjų pasiskirstymas pagal amžių ir lytį, dažnis, %

Amžius	Merginos	%	Vaikinai	%	Iš viso:	%
11 metų	1	2	0	0	1	2
12 metų	4	8	3	6	7	14
13 metų	4	8	3	6	7	14
14 metų	1	2	4	8	5	10
15 metų	4	8	2	4	6	12
16 metų	6	12	7	14	13	26
17 metų	5	10	6	12	11	22
Iš viso:	25	50	25	50	50	100

2.3. Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas

2.3.1. Paauglių gyvenimo ypatumai globos institucijose

Daugiausia (32%) paauglių į vaikų globos namus pateko būdami 10-12 metų, 22% paauglių – 4-6 metų ir po trečdalį (14%) paauglių – nuo gimimo iki 3 metų, 7-9 metų ir 13 metų bei vyresni. 2 respondentai į šį klausimą atsakymo nepažymėjo. Taigi, daugiausia tiriamųjų į vaikų globos namus pateko paauglystės pradžioje, labai reikšmingu amžiaus tarpsniu, kuomet vyksta savotiškas virsmas iš vaikystės į suaugusiojo gyvenimą, iš nebrandumo į brandą, formuojasi paauglio savimonė, vyksta visapusiškas paauglio vystimasis, kuris apima anatominius-fiziologinius, intelektualinius pokyčius, paauglio požiūrių į įvairius reiškinius formavimąsi ir kt. Taip pat labai svarbus išgyvenimas – priešpriešos tarp tapatumo ir vaidmenų

sumaišties krizė. Daulenskienės (cit. Rimdeikienė, 1999) teigimu, kuo jaunesnis vaikas patenka į įstaigos globą, tuo labiau ryškėja deprivacijos bruožai. Daugiau nei pusė (64%) respondentų vaikų globos namuose gyvena daugiau nei 5 metus. Po 18% pažymėjo, jog gyvena iki metų ir iki 5 metų. Gyvendami vaikų globos namuose, paaugliai patiria įvairius jausmus, tiek teigiamus, tiek neigiamus (4 priedo 3 lentelė). Retkarčiais jie būna linksmi (64%), liūdni (84%), patenkinti (52%), prislėgti (52%), nesuprasti (54%), laisvi (52%), kontroliuojami (56%), vieniši (58%). Niekada atstumti ir skriaudžiami atitinkamai jaučiasi 46% ir 60% paauglių. Beje, 2 vaikinai pažymėjo, jog visada vaikų globos namuose jaučiasi skriaudžiami. Daugiau nei pusė paauglių visada jaučiasi saugūs (72%), globojami (70%), apsuptas draugų (60%), suprasti (44%). Lanauskienės, Čepienės (2007) tyrimo metu taip pat buvo nustatyta, jog dauguma paauglių vaikų globos namuose jaučiasi saugūs ir laimingi.

Kondrašinas (cit. Rimdeikienė, 1999) nustatė 3 socialinius faktorius, sąlygojančius našlaičių elgesį, kuomet jie patenka į naujas gyvenimo sąlygas:

✓ *įstaigos etapiškumas*. Daugumai vaikų internatinė mokykla gali būti ne pirmoji institucija, į kurią patenka vaikai. Dėl žemo diagnostikos lygio našlaičiai kartais patenka į įstaigas „nenormaliems“ vaikams. Tai vaikui sukelia didelių psichologinių problemų: yra pažeidžiami jau besiformuojantys bendravimo įgūdžiai, pasireiškia abejingumo aplinkiniams elementai, formuojasi savotiška benamio vaiko pozicija.

✓ *Šeima*. Retai giminaičių lankomi globos įstaigose gyvenantys našlaičiai, melagingi pažadai juos lankyti provokuoja vaikų psichologinius stresus ir dezaptyvų elgesį (konfliktus su bendraamžiais, draugais, auklėtojomis, pabėgimus, kuomet gali būti daromi teisės pažeidimai).

✓ *Neigiama šeimyninė patirtis*. Dalis vaikų, kurie tam tikrą laiką gyveno su tėvais, jautė asocialaus suaugusiųjų gyvenimo būdo poveikį (incestus, muštynes, meilės, šilumos, švelnumo, tėviško dėmesio trūkumą). Į vaikų kolektyvą jie atsineša neigiamą asocialios šeimos patirtį.

Didžiajai daliai tyrime dalyvavusių paauglių užtenka nematerialių dalykų: šilumos (66%), supratimo (66%), meilės (62%), pagarbos (60%), patarimų (56%), laisvės (54%), privatumo (46%) (4 priedo 4 lentelė). Pagalbos ruošiant pamokas užtenka 84% tiriamųjų, darbinės veiklos – 80%, maisto – 76%, apavo – 64%, rūbų – 56% paauglių. 42% paauglių (pusė iš jų – merginos) pažymėjo, kad jiems trūksta kišenpinigių. Iš to galėtume daryti prielaidą, jog trūkstant pinigų, merginas galima būtų lengviau įkalbėti lytiniam santykiams už atlygį. Norint gražiau atrodyti, madingiau apsirengti, turėti įvairių papuošalų, reikia turėti daugiau pinigų, todėl jei už tam tikras „paslaugas“ būtų siūlomi pinigai, motyvuojama, jog galima turėti viską, ko nori, merginas galbūt galima būtų lengviau suvilioti ir įkalbinti pradėti lytinį gyvenimą.

Atlikus χ^2 statistiką (df=2), rasti reikšmingi skirtumai tarp merginų ir vaikinų ($\chi^2=6,683$; $p<0,05$). Galime teigti, jog vaikų globos namuose merginoms labiau nei vaikinams trūksta

privatumo. Jos jautresnės, užklupus problemoms norėtusi pabūti ramiai vienuoje, tačiau gyvenant globos institucijose ir dalinantis kambariu su viena ar dviem merginomis, tai įgyvendinti tampa sunku. Taip pat rasti reikšmingi skirtumai tarp merginų ir vaikinų ($\chi^2=6,345$; $p<0,05$). Galime teigti, jog vaikų globos namuose merginoms rūbų trūksta labiau nei vaikinams. Čia taip pat galėtų būti keliami prielaidą, jog norėdamos pasipuošti, gražiai atrodyti, vaikų globos namų auklėtinės galėtų greičiau susigundyti ir susivilioti įvairiais pasiūlymais visa tai „užsidirbti“ savo gražiu, jaunu kūnu.

Kaip rodo koreliacijos koeficientai yra ryšys su keliais kintamaisiais. Rasti ryšiai tarp patiriamų ir išgyvenamų paauglių jausmų vaikų globos namuose. $r=0,372$; $p<0,01$, tai reiškia, kad kuo labiau paaugliai globos institucijose jaučiasi patenkinti, tuo labiau jaučiasi suprasti aplinkinių. Kuo labiau paaugliai jaučia pasitenkinimą viskuo, tuo jų nuomonė apie aplinkinių požiūrį į juos teigiamesnė. Galime kelti prielaidą, kad kuo labiau vaikų globos namų auklėtiniai globos institucijose jaučiasi nesuprasti, tuo labiau jie jaučiasi atstumti ($r=0,569$; $p<0,01$), vieniši ($r=0,518$; $p<0,01$), jiems trūksta meilės ($r=0,376$; $p<0,01$), šilumos ($r=0,455$; $p<0,01$), privatumo ($r=0,565$; $p<0,01$). Globos institucijose patiriamas ne vienas neigiamas jausmas, jei paaugliai šiose institucijose jaučiasi nesuprasti, tai tuo pačiu metu jie jaučiasi atstumti, vieniši, nemylimi.

Toliau norėjome išsiaiškinti, kokie paauglių, gyvenančių vaikų globos namuose, santykiai su aplinkiniais (merginų ir vaikinų atsakymai pateikiami 4 priedo 5 lentelėje). Pusė respondentų pažymėjo, jog su auklėtojais (52%), mokytojais (40%), draugais (50%) santykiai yra geri. Puikius santykius su broliais, seserimis palaiko 40% tyrime dalyvavusių paauglių, su globėjais – 32%, su seneliais – 28% visų paauglių, su tėvais ar vienu iš tėvų – 22% paauglių. 26% apklausoje dalyvavusių paauglių su tėvais susitinka 1-2 kartus per mėnesį, 28% – juos mato labai retai. Kaip matome, nors dalis vaikų globos namų auklėtinių tėvus ar 1 iš tėvų mato arba dažnokai (1-2 kartus per mėnesį), arba visai retai, su jais palaiko puikius santykius.

Kaip rodo koreliacijos koeficientai yra ryšys su keliais kintamaisiais. Rasti ryšiai tarp paauglių santykių su draugais, mokytojais, giminaičiais. $r=0,384$; $p<0,01$, tai reiškia, kad kuo geresni vaikų globos namų auklėtinių santykiai su draugais, tuo geriau paaugliai sutaria su mokytojais mokykloje. Vadinasi, jei paaugliai jaučia draugų paramą, gerai su jais sutaria, mokykloje jie taip pat gerai jaučiasi ir to pasekoje išsivysto geri santykiai su mokytojais. Galime teigti, kad kuo geriau paaugliai globos institucijose sutaria su savo auklėtojais, tuo geriau jie sutaria su mokytojais ($r=0,418$; $p<0,01$) bei broliais, seserimis ($r=0,536$; $p<0,01$). Auklėtojos vaikų globos namuose paaugliams atstoja mamas, paaugliams patekus į globos institucijas, jos tampa artimiausiais jiems žmonėmis, kurios daro didelę įtaką paauglių gyvenime. Todėl galėtume teigti, kad kuo geriau ir artimiau paaugliai bendrauja su savo auklėtojais, tuo geriau jie sutaria su savo broliais, seserimis, mokykloje su mokytojais. Galime kelti prielaidą, kad kuo

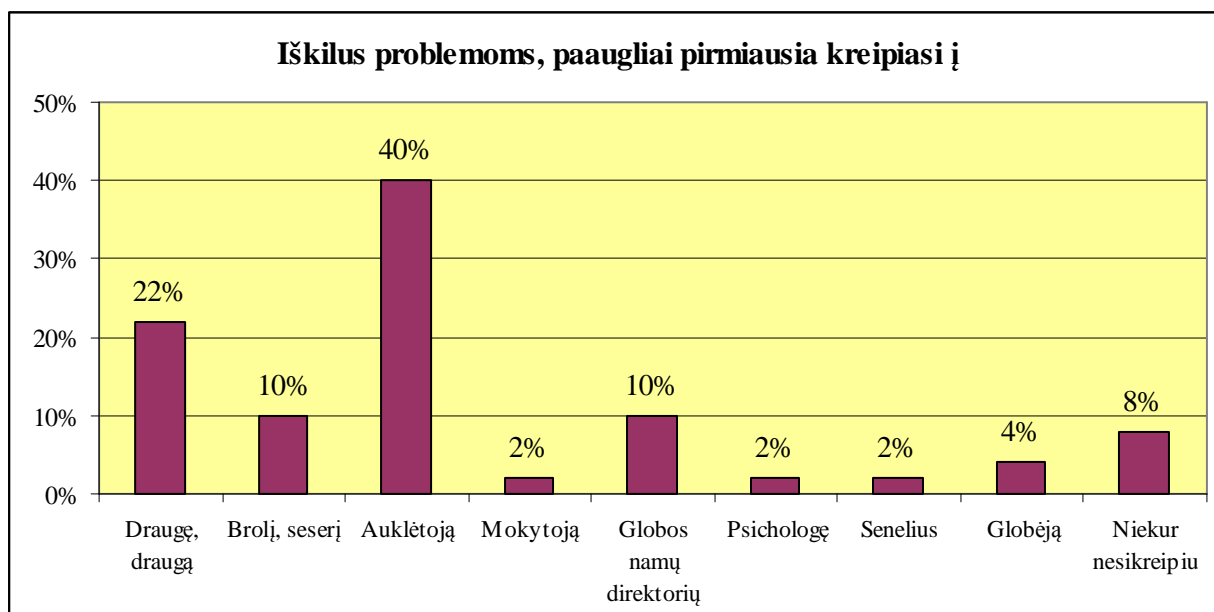
geresni vaikų globos namų auklėtinių santykiai su mokytojais, tuo geriau jie sutaria su broliais, seserimis ($r=0,481$; $p<0,01$), seneliais ($r=0,422$; $p<0,01$), globėjais ($r=0,541$; $p<0,01$) bei tėvais ar 1 iš tėvų ($r=0,475$; $p<0,01$). Mokytojų pavyzdys ir geri tarpusavio santykiai įtakoja paauglių santykius su jų artimaisiais, broliais, seserimis, seneliais, globėjais. $r=0,451$; $p<0,01$, tai reiškia, kad kuo artimesni santykiai tarp globos institucijų paauglių ir jų brolių bei sesių, tuo labiau bendraujama su seneliais bei tėvais ar 1 iš tėvų ($r=0,539$; $p<0,01$). Jei vaikų globos namų auklėtiniai gerai sutaria su broliais, seserimis, tai ir su kitais artimais giminaičiais (seneliais, tėvais ar 1 iš tėvų) palaiko gerus santykius.

Smirnova ir Lagutina (cit. Rimdeikienė, 1999) pažymi, kad net ir pačios geriausios auklėtojos vaikų globos namų sąlygomis, vaikams tik perteikia žinias, rodo, kaip elgtis, skatina, baudžia. Perduotos vaikų namų auklėtiniams žinios ir elgesio pavyzdžiai lieka formalūs, svetimi vaikui ir nesukelia emocionalių, subjektyvių santykių dėl:

- ✓ dažno suaugusiųjų keitimosi globos institucijose, kuris sutrauko glaudžių vaiko santykių ir patirties sąveiką, skaldo jo gyvenimą į dalis;
- ✓ pedagoginės suaugusiojo pozicijos, kuomet vaikas yra tik priežiūros, auklėjimo ir mokymo objektas; ši pozicija skiriasi nuo suaugusiojo socialinės-buitinės pozicijos šeimoje;
- ✓ grupinio požiūrio į vaiką ir individualių kontaktų su suaugusiais stokos. Tai skatina savojo „Aš“ neišskyrimą ir nesuvokimą;
- ✓ griežto visų veiksmų reglamentavimo, kuris nepalieka pasirinkimo laisvės ir minimalios asmeninės atsakomybės už savo veiksmus galimybes.

Žukauskienės, Leiputės (2002) atlikto tyrimo rezultatai parodė būtinybę, kad vaikų globos namuose gyvenantys paaugliai turėtų su jais dirbančias auklėtojas ir kuo mažiau jaustų jų kaitą. Reikia, kad juos suptų tie patys suaugusieji, tuomet galėtų lengviau susiformuoti prierašumas ir pasitikėjimas. Beveik pusė (48%) tyrime dalyvavusių paauglių atsakė, jog vaikų globos namuose dirbančios auklėtojos nesikeičia. Vadinasi, galėtume daryti prielaidą, jog paaugliai, gyvenantys vaikų globos namuose, nors ir praradę artimiausius savo žmones, vis dėlto gali patirti suaugusiųjų pastovumą, jausti prierašumą, pasitikėjimą jais. Tai patvirtina ir gauti duomenys, jog 40% vaikų globos namų auklėtinių iškilus problemoms pirmiausia kreipiasi į savo auklėtoją (3 pav.). Nors Juodraičio (2004) teigimu, įvairių šalies globos institucijų atliktų tyrimų rezultatai parodė, jog daugiau nei pusė vaikų nepasitiki auklėtojais ir nesikreipia į jas pagalbos. Antroje vietoje anketinės apklausos duomenimis, pagalbos į draugus pirmiausia kreipiasi 22% vaikų globos namų auklėtinių. Po 10% paauglių kreipiasi brolių, seserį arba vaikų globos namų direktorių, 8% respondentų pažymėjo, jog atsiradus problemoms, jie niekur nesikreipia. Tik maža dalis (po 2%) tiriamųjų kreipiasi į mokytoją, psichologę, senelius ir 4% – į globėjus. Taigi, matome, jog paaugliai, gyvenantys vaikų globos namuose, pagalbos pirmiausia kreipiasi į

artimiausius, šalia jų esančius žmones – auklėtoją, draugus, brolius, seses, taip pat nebijo pagalbos prašyti kreipdamiesi į globos institucijų vadovus.



3 pav. Iškilius problemoms paaugliai pirmiausia kreipiasi, %

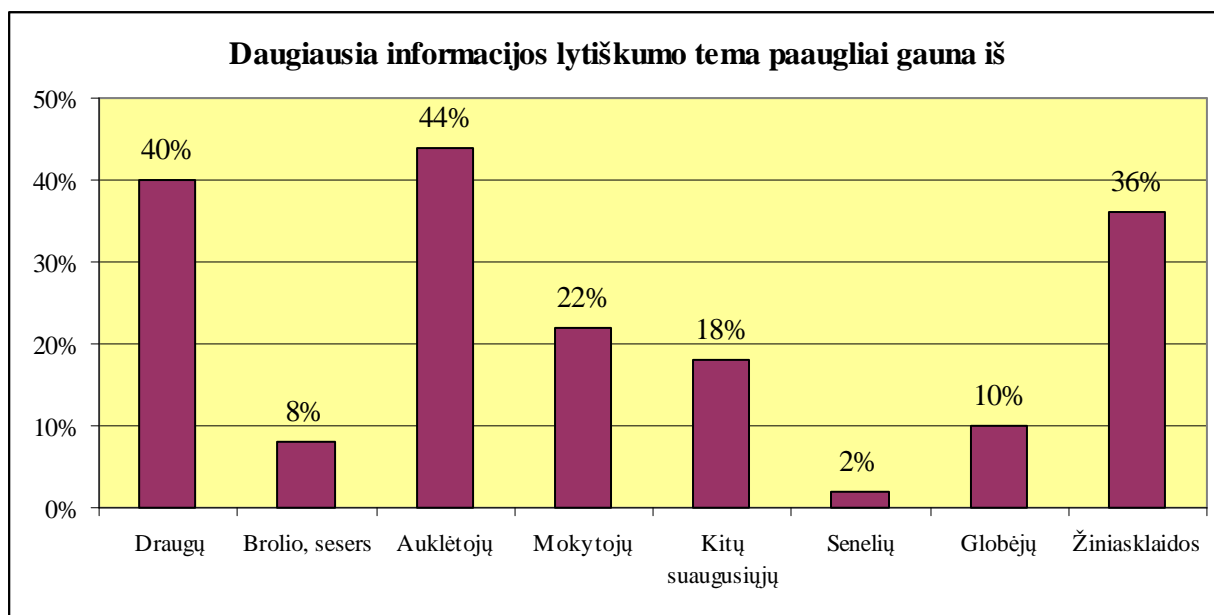
5 priedo 3, 4 ir 5 lentelių duomenys rodo, jog retkarčiais merginos jaučiasi prislėgtos, nesuprastos, atstumtos, vienišos, tuo tarpu daugiau vaikinių niekada nesijaučia prislėgti, nesuprasti, atstumti, vieniši. Dauguma merginų retkarčiais jaučiasi laisvos, kai tuo tarpu dauguma vaikinių visada jaučiasi laisvi. Merginoms trūksta privatumo, laisvės, kišenpinigių, kai tuo tarpu vaikinams viso to užtenka. Iš to galėtume daryti prielaidą, kad kišenpinigių trūkumas galėtų priversti merginas sugalvoti įvairių būdų, kaip turėti daugiau pinigų, vienas iš jų galėtų būti savo jauno, gražaus kūno panaudojimas. Dauguma merginų su seneliais, globėjais nepalaiko jokių ryšių, kai tuo tarpu vaikinių santykiai su jais yra puikūs. Santykius su tėvais ar vienu iš tėvų merginos įvertino puikiai arba patenkinamai, vaikinai – gerai.

2.3.2. Paauglių, gyvenančių globos institucijose, santykiai su priešingos lyties atstovais

Siekiant išsiaiškinti, ar daug paauglių, gyvenančių globos institucijose turi ar turėjo priešingos lyties draugą ar draugę, anketoje buvo klausimas „Ar esi turėjusi (turėjęs) priešingos lyties draugą (draugę)?“. Teigiamai į jį atsakė 63.3% paauglių, vienas iš jų neatsakė. Šiuo metu turintys antrąsias puses pažymėjo 36.7% paauglių, t.y. 8 merginos ir 7 vaikinai, kurių amžiaus vidurkis yra 15,6 metų.

Daugiausia paauglių, kurie turi priešingos lyties draugą, draugę (46.7%), pažymėjo, jog su savo draugu, drauge susipažino globos namuose, antroje vietoje (26.7%) sekė mokykla, 13.3% pažymėjo, jog susipažino per internetą, 1 mergina pažymėjo, jog su dabartiniu draugu susipažino pas draugus, o vaikinai parašė, jog pažintis įvyko per mobilųjį telefoną. Trečdalis tiriamų paauglių (33.3%) su savo antrąja puse draugauja daugiau nei metus, 26.7% – mažiau nei mėnesį, 20% – 2-4 mėnesiu, 13.3% – daugiau nei pusmetį ir 6.7% – pusmetį. Kadangi didesnė dalis paauglių su savo draugu, drauge susipažino vaikų globos namuose, tai kasdieninius pasimatymus pažymėjo 33.3% paauglių. Tiek pat (33.3%) paauglių savo antrąsias puses mato kiekvieną savaitgalį. Ketvirtadalis (26.7%) paauglių su savo širdies draugu, drauges susitinka kas 2-3 dienas ir tik 1 paauglys savo draugę mato kas antrą savaitgalį. Susitikę 6 paaugliai (40%) pažymėjo, jog kartu su draugu, drauge eina pas bendrus draugus. Vienas vaikinai pažymėjo, jog su drauge eina į prekybos ir pramogų centrą. 27% paauglių eina pas draugą ar draugę ir tokia pati dalis (27%) įrašė savo atsakymus, tokius kaip: *pasivaikščioti; vaikštom lauke, kalbamės; į lauką žaisti; visur po truputį*. Atsakant į klausimą „Koks elgesys pasimatymų metu Tau yra priimtinas?“, tiriamieji galėjo pasirinkti keletą atsakymo variantų. Vaikų globos namų auklėtiniais, kurie turi antrąsias puses pasimatymų metu priimtinausias žodinis bendravimas (67%), tačiau taip pat priimtina ir fizinis kontaktas, apsikabinimas (47%), laikymasis už rankų (33%), bučiavimasis (27%), vienas vaikinai (7%) pažymėjo ir švelnias glamones. Tuo tarpu šiuo metu neturintiems širdies draugų, draugių taip pat priimtinausias žodinis bendravimas (71%), apsikabinimas – 40% paauglių, bučiavimasis – 29%, laikymasis už rankų – 26% ir 6% (1 mergina ir 1 vaikinai) – pažymėjo švelnias glamones.

68.8% vaikų globos namuose gyvenančių paauglių mano, jog žinių apie lytiškumą jie turi pakankamai. Daugiausia informacijos apie lytiškumą (4 pav.) paaugliai gauna iš auklėtojų (44%), tai dar kartą patvirtina, jog paaugliai, gyvenantys vaikų globos namuose, ne tik kreipiasi pagalbos iškilus kokiai nors problemai ar bėdai, bet ir gauna informacijos jiems rūpimais klausimais. Po auklėtojų seka draugai, iš jų daugiausia informacijos lytiškumo tema gauna 40% tiriamųjų. Ustilaitė (2008) patvirtina, jog bendraamžiai yra svarbiausias informacijos šaltinis, iš kurio paauglys sužino daugelį atsakymų į jam rūpimus klausimus, ypač seksualinius. Trečioje vietoje 36% – žiniasklaida (televizija, internetas, žurnalai). Strukčinskienės, Izotovos, Jurgučio, Istominos, Razbadausko (2009) tyrimo duomenys taip pat parodė, kad pagrindinis paauglių žinių šaltinis apie lytiškumą yra draugai ir žiniasklaida. Mokytojai suteikia 22% respondentų informacijos apie lytiškumą, kiti suaugę – 18%, globėjai – 10%, 8% vaikų globos namų auklėtinių informacijos gauna iš brolio, sesers ir tik 2% (1 vaikinai) – iš senelių. Kaip matome iš gautų duomenų, dėl tam tikrų priežasčių (pvz., neartimi santykiai, jaučiama gėda ar nesmagumas) į giminaičius šia tema paaugliai kreiptis neskuba ar nenori.



4 pav. Daugiausia informacijos lytiškumo tema paaugliai gauna, %

Apibendrinus gautus duomenis galėtume teigti, jog priešingos lyties draugus, drauges merginos ir vaikinai labiau linkę rinktis iš savo artimiausios aplinkos, t.y. vaikų globos namų arba mokyklos. Pusė vaikus turinčių merginų su jais palaiko ilgalaikius santykius, draugauja ilgiau nei metus. Su širdies draugais, draugėmis paaugliai dažniausiai susitinka kasdien, kas 2-3 dienos ar kiekvieną savaitgalį, pasimatymų metu priimtinas žodinis bendravimas, tačiau taip pat priimtinas ir fizinis kontaktas: apsikabinimas, laikymasis už rankų, bučiavimasis. Dažniausiai vaikų globos namų auklėtiniai susitikę su antrosiomis pusėmis dažniausiai eina pas bendrus draugus arba pasivaikščioti.

2.3.3. Paauglių, gyvenančių globos institucijose, nuomonė apie lytinius santykius

Šalia bloko klausimų apie lytinius santykius, viena 13 metų mergina, parašė savo nuomonę: „Aš manau, kad tai nėra blogai, bet prieš pradėdant bendrauti reikia gerai apgalvoti!!!“.

Tik trečdalis (34.7%) tyrime dalyvavusių paauglių pažymėjo, jog yra apsisprendę iki vedybų neturėti lytinių santykių. Pozityvu, kad dauguma paauglių (74%) yra tvirtos nuomonės ir moka pasakyti „ne“. Net 80% vaikų globos namų auklėtinių pažymėjo esą atsakingi už savo poelgius. Trečdalis (30%) paauglių mano, jog svarbu turėti lytinių santykių patirtį. Vos didesnė dalis (36%) nesutinka su teiginiu apie lytinės patirties turėjimą. Tačiau 35.4% paauglių ikivedybinius lytinius santykius pateisina, 29.2% šių santykių nepateisina. Svarbu tai, jog

daugiau nei pusę (77.1%) respondentų supranta, kad meilė ir seksas nėra tas pats. Vadinasi, jie supranta, jog fizinis kontaktas ir meilės jausmas nėra tapatūs. Todėl galėtume kelti prielaidą, kad savo meilės draugui ar draugei neskubėtų įrodinėti lytiniais santykiais. 70% visų tyrime dalyvavusių paauglių mano, jog lytinius santykius atidėti verta. Šiek tiek mažesnę dalį (67.3%) paauglių nėra lengva įtikinti, kad lytiniai santykiai būtini. Vadinasi, jie turi savo nuomonę ir jos laikosi, nepaisydami įkalbinėjimų. Pusė tiriamųjų pažymėjo, jog artimiausiu metu nesiruošia arba labiau tikėtina, kad nesiruošia artimiausiu metu lytinių santykių neturėti. Vadinasi, kita pusė paauglių galvoja, kad artimiausiu metu turės arba gali turėti lytinių santykių. Daugiau nei pusė (78%) paauglių pažymėjo, kad draugių, draugų nuomonė jiems nėra pati svarbiausia. Todėl galėtume daryti prielaidą, kad šie paaugliai greitai nepasiduotų draugių, draugų spaudimui pradėti lytinį gyvenimą. 74% paauglių mano žinantys galimas lytinių santykių pasekmes, 75% paauglių šių pasekmių bijo ir 76% paauglių pažymėjo, jog žino visas apsisaugojimo priemones.

Apibendrinus 4 priedo 6 lentelės duomenis, galėtume teigti, jog:

✓ Dauguma paauglių yra apsisprendę iki vedybų lytinių santykių neturėti, tačiau tik pusė jų artimiausiu metu turėti lytinių santykių nesiruošia. Paaugliai pateisina ikivedybinius lytinius santykius, nors dalis jų sutinka, jog verta lytinius santykius pradėti po vedybų

✓ Vaikinai mano, jog svarbu turėti lytinių santykių patirties, priešingai nei merginos. Nors ir merginos, ir vaikinai pažymėjo, jog juos nelengva įtikinti, kad lytiniai santykiai yra būtini, mano esantys atsakingi už savo poelgius, mokantys pasakyti „ne“, supranta, kad meilė ir seksas nėra tas pats.

Atlikus χ^2 statistiką (df=3), rasti reikšmingi skirtumai tarp merginų ir vaikinių ($\chi^2=9,067$; $p<0,05$). Galime teigti, jog vaikiniams svarbiau turėti lytinių santykių patirtį nei merginoms. Tai galbūt būtų paaiškinama vaikinių vyriškumo įrodymu bendraamžių, draugų tarpe.

Kaip rodo koreliacijos koeficientai yra ryšys su keliais kintamaisiais (4 priedo 7 lentelė). Rasti ryšiai tarp paauglių atsakomybės už savo poelgius ir mokėjimo pasakyti „ne“. Galime kelti prielaidą, jog kuo labiau paaugliai yra atsakingi už savo poelgius, tuo labiau turi tvirtesnę nuomonę ir moka pasakyti „ne“ ($r=0,587$; $p<0,01$). Paaugliai mąsto apie ateitį, galvoja apie lytinio gyvenimo pasekmes, todėl turi tvirtą nuomonę ir atsakomybės jausmą. $r=0,490$; $p<0,01$, tai reiškia, kad kuo labiau paaugliai pateisina ikivedybinius lytinius santykius, tuo jiems svarbiau turėti lytinės patirties. Kuo priimtinesni vaikų globos namų auklėtiniams ankstyvi lytiniai santykiai, tuo labiau jiems svarbu įgyti lytinės patirties iki santuokos. $r=0,424$; $p<0,01$, galime kelti prielaidą, kad kuo paaugliams svarbiau turėti lytinės patirties, tuo lengviau juos įtikinti, kad lytiniai santykiai būtini. Jei paaugliai, gyvenantys vaikų globos namuose jau yra turėję lytinių santykių, jiems tai jau nebe pirmas kartas, vadinasi įkalbėti juos tai pakartoti neturėtų būti labai sunku. Vadinasi, norint įgyti lytinės patirties, reikia kuo anksčiau pradėti lytinį gyvenimą.

$r=0,404$; $p<0,01$, tai reiškia, kad kuo svarbiau paaugliams turėti lytinės patirties, tuo daugiau jie žino apsaugojimo priemonės. Kuo anksčiau pradedi lytinį gyvenimą, tuo labiau pradedi domėtis įvairiomis apsaugojimo priemonėmis. $r=0,420$; $p<0,01$, galime kelti prielaidą, kad kuo labiau paaugliai galvoja, jog lytinius santykius verta atidėti, tuo labiau jie domisi galimomis lytinių santykių pasekmėmis bei labiau žino apsaugojimo priemonės ($r=0,426$; $p<0,01$). Domėdamiesi galimomis lytinių santykių pasekmėmis, paaugliai supranta, jog skubėti ir anksčiau pradėti lytinį gyvenimą neverta, be to neskubėdami, jie turi daugiau laiko pasidomėti, susipažinti su įvairiomis galimomis apsaugojimo priemonėmis. $r=0,408$; $p<0,01$, galime kelti prielaidą, kad kuo paaugliams svarbesnė draugių, draugų nuomonė, tuo lengviau juos įtikinti, kad lytiniai santykiai yra būtini. Globos institucijų auklėtiniai, norėdami pritaipyti prie draugų, jokia būdu iš jų neišsiskirti, tai ir lytiškai aktyvių bendraamžių, draugų įkalbinėjimai greičiau pradėti lytinį gyvenimą yra efektyvesni. $r=0,361$; $p<0,01$, $r=0,363$; $p<0,01$, galime kelti prielaidą, jog kuo daugiau paauglių artimiausiu metu ruošiasi turėti lytinių santykių, tuo daugiau jie domisi galimomis lytinių santykių pasekmėmis bei žino apsaugojimo priemonės. Apsisprendę nelaukti iki pilnametystės ar vedybų, norint pradėti lytinį gyvenimą, paaugliai renkasi informaciją kokios gali būti lytinių santykių pasekmės ir kaip nuo jų apsaugoti. $r=0,476$; $p<0,01$, $r=0,507$; $p<0,01$, tai reiškia, kad kuo daugiau paaugliai žino galimas lytinių santykių pasekmes, tuo labiau jų bijo ir domisi apsaugojimo priemonėmis. Žinodami įvairias lytinių santykių pasekmes ir jų bijodami, paaugliai domisi jų išvengimu bei apsaugojimu.

2.3.4. Paauglių, gyvenančių globos institucijose, pirmoji lytinė patirtis

Iš visų tyrime dalyvavusių vaikų globos namų auklėtinių – 5 (3 merginos ir 2 vaikinai) prisipažino turėję lytinių santykių. Vidutinis šių paauglių amžius – 15,8 metų (merginių – 16 metų, vaikinų – 15,5 metų). Iš pasisakiusių apie lytinį patyrimą, vienas šešiolikmetis plačiau apie tai pasakoti nenorėjo ir į sekančius klausimus apie pirmus lytinius santykius neatsakė, parašęs „*nesakysiu*“. Taigi, pabandykime šiuos keturis atvejus apžvelgti ir paanalizuoti.

Penkiolikmetis *Tomas* (vardas išgalvotas) vaikų globos namuose gyvena iki metų. Pirmąją lytinę patirtį įgavo būdamas 14 metų draugų namuose. Kaip apsaugojimo priemonę naudojo prezervatyvą. Iš to galėtume daryti prielaidą, jog lytiniam santykiams vaikinai ruošiasi iš anksto. Pirmieji lytiniai santykiai, pasak Tomo, nebuvo nei įdomi, nei maloni, nei nusivylimą sukėlusio patirtis, labiau pagarbos draugei įrodymas bei iš smalsumo.

Šešiolikmetė *Rūta* (vardas išgalvotas) vaikų globos namuose gyvena apie 10 metų. Savo pirmąją lytinę patirtį įgavo būdama 14 metų draugo namuose. Jie taip pat naudojo prezervatyvą, iš viso to, galėtume sakyti, jog tam taip pat buvo ruošiasi truputį iš ankčiau, ne sugalvota staiga.

Pasak Rūtos, jai pirmieji lytiniai santykiai buvo ne vedini smalsumo, o meilės draugui įrodymas ir noro išlaikyti jį šalia, kurie buvo skaudi ir nusivylimą sukėlusios patirtis.

Penkiolikmetė *Vaiva* (vardas išgalvotas) vaikų globos namuose gyvena nuo gimimo. Pirmąjį lytinį patirimą įgijo būdama 13 metų globėjų namuose, nenaudojant jokių apsaugojimo priemonių. Pasak Vaivos, jai tai buvo skaudi, nusivylimo ir pažeminimo patirtis. Vienintelė iš visų apklausoje dalyvavusių tiriamųjų atsakė, jog yra patyrusi seksualinę prievartą. Iš viso to, galėtume daryti prielaidą, jog paauglė globėjų namuose buvo išprievartauta.

Septyniolikmetė *Rita* (vardas išgalvotas) į vaikų globos namuose pateko būdama 16 metų, nes juose gyvena iki metų. Kelių metų pirmą kartą pasimylėjo mergina nenorėjo atskleisti, bet parašė, jog tai įvyko automobilyje, nestipriai apsvaigus nuo „žolės“. Vita gėrė tabletes nėštumui išvengti (hormoninius kontraceptikus) ir vienintelė iš visų apklausoje dalyvavusių tiriamųjų atsakė, jog šiuo metu taip pat gyvena lytinį gyvenimą. Todėl galėtume kelti prielaidą, kad mergina galvojo apie lytinį gyvenimą, ruošėsi jam ir gali bet kada turėti lytinių santykių. Pirmieji lytiniai santykiai, anot Vitos, buvo tikras meilės draugui įrodymas, tai pat pasitikėjimo draugu, noro būti suaugusia įrodymas, šiek tiek vedini ir smalsumo. Merginai tai nebuvo maloni, įdomi ar pažeminimo patirtis, labiau skaudi ir sukėlusios nusivylimą.

Atlikus χ^2 statistiką (df=1), rasti reikšmingi skirtumai tarp merginų ir vaikinų ($\chi^2=4,000$; $p<0,05$). Galime teigti, jog pirmoji lytinė patirtis merginoms buvo labiau nemaloni nei vaikinui. Ustilaitės (2008) pabrėžia, jog ankstyvas lytinis patyrimas palieka gilų ir ne visada teigiamą emocinį-psichinį pėdsaką tolimesniems santykiams bei turi įtakos santuokiniam gyvenimui.

Apibendrinus galėtume teigti, kad vaikų globos namų auklėtiniai lytinę patirtį įgijo anksti, 13-14 metų. Lytiniams santykiams ruošėsi iš anksčiau. Paaugliams tai nebuvo įdomi ar maloni patirtis, daugiau skaudi ir nusivylimą bei pažeminimą sukėlusios patirtis. Vaikinui tai buvo smalsumas, merginoms – meilės, pagarbos, pasitikėjimo draugu, noro išlaikyti jį šalia bei noro būti suaugusia įrodymas. Pean (2003) duomenys tai patvirtina, pagrindiniu jaunuolių suartėjimo motyvu vaikinai pirmiausia įvardija smalsumą, toliau meilę. Merginos atvirkščiai, pirmiausia meilę, smalsumas žemesnėje vietoje. Apie merginų ir vaikinų lytinio potraukio skirtumus rašė ir Ustilaitė (2008). Ji teigia, jog merginos, bendraudamos su vaikiniais pirmiausia siekia emocinio artumo, stengiasi sukurti artimus dvasinius ryšius. Draugaudamos su vaikiniais, merginos siekia tarpusavio supratimo, paramos, dvasinės meilės. Vaikinai tuo tarpu savo lytiniu elgesiu dažniausiai siekia patenkinti savo norus. Bendraudami su merginomis jie labiau siekia fizinio artumo. Vaikinų lytinis potraukis gali pasireikšti atskirai nuo dvasinio ir emocinio artumo.

2.3.5. Paauglių, gyvenančių globos institucijose, ateities vizija

Daugmaž visi paaugliai savo ateitį įsivaizduoja šviesią, gražią, sėkmingai susiklosčiusią. Beveik visi (90%) respondentai tikisi sėkmingai išlaikyti egzaminus, 66% – įstoti į kolegiją arba universitetą, 70% – įgyti diplomą. Beveik visi (89.8%) paaugliai įsitikinę, jog dirbs pagal įgytą specialybę. Rugevičiaus, Juknaitės-Kozlovos (2002) tyrimo duomenimis, paaugliai iš vaikų globos namų savo ateities lūkesčius dažniau sieja su darbu ir profesine karjera, nei su išsilavinimu. Šeimyninio gyvenimo vizija taip pat labiau teigiama. 82% tiriamųjų tikisi, jog sėkmingai ištekės arba ves, sukurs tvirtą, darnią šeimą (84%), santykiai su vyru ar žmona bus puikūs (78%), su šeima gyvens nuosavame būste (76% paauglių). Daugiau nei pusė (76%) paauglių galvoja, kad augins vieną ar daugiau vaikų, santykių su jais artumu tiki 82% vaikų globos namų auklėtinių. 88% paauglių tiki, jog ateityje turės daug gerų draugų ir bus gerbiami aplinkinių (84%).

Apibendrinus 4 priedo 8 lentelės duomenis, galime teigti, jog:

✓ beveik visi vaikų globos namų auklėtinės ir auklėtiniai tiki, jog sėkmingai išlaikys visus egzaminus, įstos į kolegiją ar universitetą, įgys diplomą, dirbs pagal specialybę ir turės gerai apmokamą darbą.

✓ Šeimos viziją taip pat įsivaizduoja gražiai susiklosčiusią. Merginos sėkmingai ištekės, vaikinai ves, sukurta šeima bus tvirta ir darni, santykiai su vyru ar žmona bus puikūs, augins 1 ar daugiau vaikų ir santykiai su jais bus artimi bei gyvens nuosavame būste.

✓ Vaikų globos namų merginos ir vaikinai tiki, jog turės daug draugų ir bus gerbiami aplinkinių, nors kai kurie žmonės ir uždeda etiketę, kad jie „vaiknamiečiai“.

Koreliacijos koeficientai rodo, kad yra ryšys su keliais kintamaisiais. Rasti ryšiai tarp sėkmingai išlaikytų egzaminų ir įstojimo į kolegiją ar universitetą. Galime kelti prielaidą, kad kuo sėkmingiau vaikų globos namų auklėtiniai išlaikys baigiamuosius egzaminus, tuo daugiau jų įstos į kolegiją ar universitetą ($r=0,649$; $p<0,01$), įgys diplomą ($r=0,642$; $p<0,01$), turės gerai apmokamą darbą ($r=0,578$; $p<0,01$), sėkmingai ištekės (ves) ($r=0,485$; $p<0,01$), turės tvirtą ir darnią šeimą ($r=0,544$; $p<0,01$). Taigi, vaikų globos namų auklėtiniai supranta, jog svarbu įgyti išsilavinimą, nuo kurio priklausys ir profesinė veikla ir šeimyninis gyvenimas. $r=0,814$; $p<0,01$, tai reiškia, kad kuo daugiau paauglių įgys diplomą, tuo jų daugiau stos į kolegiją ar universitetą. Kuo sėkmingiau paaugliai baigs mokyklą, tuo didesnė tikimybė stoti mokyti toliau, siekti daugiau mokslo žinių. Galime kelti prielaidą, jog kuo daugiau paauglių įstos į kolegiją ar universitetą, tuo daugiau jų turės apmokamą darbą ($r=0,397$; $p<0,01$), sėkmingiau ištekės (ves) ($r=0,654$; $p<0,01$), šeima bus tvirta ir darni ($r=0,609$; $p<0,01$), santykiai su vyru (žmona) bus puikūs ($r=0,532$; $p<0,01$), augins 1 daugiau vaikų ($r=0,516$; $p<0,01$), su šeima gyvens

nuosavame būste ($r=0,461$; $p<0,01$) ir bus turės daug draugų ($r=0,364$; $p<0,01$). Sėkmingą profesinį, šeimyninį, socialinį gyvenimą vaikų globos namų auklėtiniai sieja su aukštuoju išsilavinimu. Kuo labiau jie bus išsilavinę, tuo labiau jiems pasiseks kitose svarbiose gyvenimo srityse.

2.3.6. Paauglių, gyvenančių globos institucijose, nuomonė apie prostituciją

Daugiau nei pusė (72%) apklaustųjų mano, jog prostitucija nėra madingas reiškinys visuomenėje ir 80%, kad tai yra nusikalstama veikla. Su teiginiu apie patirtos seksualinės, psichologinės prievartos, fizinio smurto paskatinimą užsiimti prostituciją sutiko 66% paauglių. Panaši dalis (70%) respondentų mano, jog į prostituciją dažniausiai yra įtraukiama apgaule arba prievarta. Daugiau nei pusė (64%) vaikų globos namų auklėtinių galvoja, kad prostitucijos patirtis neigiamai veikia socialinius ryšius. Pusė tiriamųjų mano, jog prostitucija užsiimantys žmonės gali palaikyti draugiškus santykius su aplinkiniais, kurie žino, kuo šie verčiasi, kita pusė tam nepritaria. 60% paauglių mano, jog prostituciją užsiimantys žmonės yra priklausomi nuo narkotikų. Apie alkoholio sąsajas su prostituciją manančių mažiau – tik 38%, kita dalis mano, jog alkoholis ir prostitucija nesusiję. Tik daugiau nei pusė (56%) tiriamųjų mano, kad prostitucija padidina savižudybių skaičių. Beveik visi (80%) paaugliai galvoja, jog prostitucija užsiimantiems žmonėms yra būtina suteikti įvairiapusę pagalbą: teisinę, medicininę, psichologinę. Tik vos daugiau nei pusė (56%) paauglių galvoja, kad žmogus, užsiimantis prostitucija yra auka. Panašiai daliai (54%) tiriamųjų, žmonės, kurie užsiima prostitucija kelia gailėstį. Lygiai pusė (50%) paauglių galvoja, jog iš prostitucijos pasitraukti nebeįmanoma. 74% vaikų globos namų auklėtinių įsitikinę, jog vertimasis prostitucija neigiamai veikia žmogaus, užsiimančio prostitucija, psichinę būklę. 60% paauglių galvoja, kad prostitucija vis dėlto užsiima tik žemiausio sluoksnio žmonės, nes 74% paauglių galvoja, kad prostitucija žmonės užsiima, norėdami užsidirbti pinigų pragyvenimui. Nors tik pusė (50%) respondentų mano, kad prostituciją gali užtikrinti materialinę gerovę. Daugiau nei pusė (76%) tiriamųjų galvoja, kad dauguma prostitucija užsiimančių žmonių savanoriškai pasirenka tokį gyvenimo būdą. Tačiau tik 34% paauglių galvoja, jog prostitucija pasirenkama, norint įdomaus, linksmo gyvenimo. Mažiau nei pusė (40%) tiriamųjų sutinka, jog prostitucija užsiimantys žmonės teikia vertingas paslaugas. Panaši dalis (30%) paauglių pateisina prostitucija užsiimančius žmones. Tyrime dalyvavę paaugliai galvoja, kad prostitucija užsiimantys žmonės negali tikėtis asmeninės laimės (72%), sukurti tvirtą ir laimingą šeimą (80%), tinkamai išauklėti savo vaiką ar vaikus (70%). 50% tiriamųjų galvoja, kad vertimasis prostitucija neturi įtakos vėlesniam jos atsisakiusio žmogaus gyvenimui. Beveik pusė (46.9%) respondentų įsitikinę, jog prostitucija užsiimantys žmonės

patys nesugeba ir nenori kitaip gyventi. Tačiau, kad prostitucija yra kiekvieno žmogaus asmeninis reikalas galvoja tik 55.1% vaikų globos namų auklėtinių.

4 priedo 9 lentelėje matome, kaip pasiskirstę merginų ir vaikų atsakymai apie prostituciją. Iš šių duomenų galėtume teigti, jog:

✓ ir merginos, ir vaikinai nepateisina žmonių, užsiimančių prostitucija, sutinka, jog prostitucija yra nusikalstama veikla, kuria užsiima tik žemiausio sluoksnio žmonės ir ji nėra madingas dalykas. Taip pat sutinka, kad vertimasis prostitucija turi įtakos vėlesniam jos atsisakiusio žmogaus gyvenimui bei kad prostitucija užsiimantys žmonės negali tikėtis asmeninės laimės, sukurti tvirtos ir laimingos šeimos, tinkamai išauklėti savo vaiką (vaikus).

✓ ir merginos, ir vaikinai sutinka, kad prostitucija užsiimantys žmonės dažnai yra priklausomi nuo narkotikų, tačiau merginų ir vaikų nuomonė apie alkoholio sąsajas su prostitucija išsiskyrė. Merginos mano, kad šie dalykai neatsiejami, vaikinai, jog tai nesusiję.

✓ merginos labiau nei vaikinai galvoja, jog prostitucija gali garantuoti materialinę gerovę bei kad prostitucija užsiimantys žmonės gali palaikyti draugiškus santykius su aplinkiniais, kurie žino, kuo jie užsiima;

✓ merginos, priešingai nei vaikinai, mano, jog prostitucija užsiimantis žmogus nėra auka ir iš prostitucijos pasitraukti nebeįmanoma, kad prostitucija užsiimantys žmonės patys nesugeba ir nenori kitaip gyventi bei kad prostitucija yra kiekvieno žmogaus asmeninis reikalas.

Koreliacijos koeficientai rodo, kad yra ryšys su keliais kintamaisiais (4 priedo 10-11 lentelės). Rasti ryšiai tarp teiginių, kad prostitucija yra nusikalstama veikla ir patirta psichologinė prievarta, fizinis smurtas gali paskatinti prostituciją. Galime kelti prielaidą, kad kuo labiau paaugliai įsitikinę, jog prostitucija yra nusikalstama veikla, tuo labiau galvoja, jog patirta psichologinė prievarta, fizinis smurtas gali paskatinti prostituciją ($r=0,449$; $p<0,01$), kad į prostituciją įtraukiama apgaule arba prievarta ($r=0,446$; $p<0,01$), prostitucija neigiamai veikia socialinius ryšius ($r=0,430$; $p<0,01$), prostitucija užsiimantys žmonės yra priklausomi nuo narkotikų ($r=0,415$; $p<0,01$). Prostituciją, kaip nusikalstamą veiklą paaugliai supranta narkotikų vartojimu, neigiamu socialinių ryšių veikimu. $r=0,580$; $p<0,01$, tai reiškia, kad kuo labiau prostitucija užsiimantys žmonės priklausomi nuo narkotikų, tuo labiau jie į prostituciją įtraukiami apgaule ar prievarta. Dėl savo žalingų įpročių ir/ar vienokių ar kitokių priklausomybių, žmogų lengviau įtraukti į prostitucijos liūną. Galime kelti prielaidą, jog kuo labiau alkoholis, paauglių nuomone, neatsiejamas nuo prostitucijos, tuo neigiamiau prostitucija veikia socialinius ryšius ($r=0,517$; $p<0,01$). Alkoholis apskritai neigiamai veikia socialinius ryšius, o susietas su prostitucija, jis dar labiau turi įtakos socialiniams ryšiams. Paauglių nuomone, kuo labiau prostitucija užsiimantys žmonės priklausomi nuo narkotikų, tuo labiau ji didina savižudybių skaičių ($r=0,690$; $p<0,01$) ir iš jos pasitraukti nebeįmanoma ($r=0,419$;

$p < 0,01$). Kuo labiau žmonės, užsiimantys prostitucija yra priklausomi nuo narkotikų, tuo labiau jie linkę į suicidinių elgesį ir nuomonę, jog prostitucijos atsisakyti jau vėlu. $r = 0,648$; $p < 0,01$, tai reiškia, kad kuo labiau prostitucija didina savižudybių skaičių, tai labiau prostitucija užsiimantis žmogus yra auka ir paaugliams jis kelia gailestį ($r = 0,613$; $p < 0,01$). Kuo labiau žmogui, užsiimančiam prostituciją kyla suicidinių minčių, tuo labiau, paauglių nuomone, jis yra auka, nesugebanti susitvarkyti su iškilusiomis problemomis ir dėl to paaugliams jie kelia gailestį. Kuo labiau paauglių nuomone, prostitucija gali užtikrinti materialinę gerovę, tuo labiau paaugliai ją pateisina ($r = 0,501$; $p < 0,01$). Jei prostitucija galima užsidirbti pinigų pragyvenimui ir tuo būdu užsitikrinti materialinę gerovę, tuo ji patrauklesnė ir priimtinesnė atrodo, žvelgiant paauglių akimis.

Atlikus χ^2 statistiką ($df = 3$), rasti reikšmingi skirtumai tarp merginų ir vaikinų ($\chi^2 = 9,380$; $p < 0,05$). Galime teigti, kad vaikinai labiau nei merginos įsitikinę, jog žmogus, užsiimantis prostitucija yra auka. $\chi^2 = 7,905$; $p < 0,05$, galime teigti, kad merginos labiau nei vaikinai įsitikinusios, jog prostitucija užsiimantys žmonės savanoriškai pasirenka tokį gyvenimo būdą, taip pat labiau įsitikinusios, jog prostitucija užsiimantys žmonės nesugeba ir nenori kitaip gyventi ($\chi^2 = 10,660$; $p < 0,05$) bei labiau nei vaikinai įsitikinusios, jog prostitucija yra kiekvieno žmogaus asmeninis reikalas ($\chi^2 = 9,189$; $p < 0,05$).

2.3.7. Interviu su paaugliais, gyvenančiais globos institucijose

Kadangi antra tyrimo dalis buvo kokybinė, gauta informacija pateikta lentelėje (2 lentelė), kuri yra subjektyvi. Paauglių, gyvenančių globos institucijose, atsakymai (teiginiai) buvo sugrupuoti, suskirstyti į subkategorijas, sudarančias tam tikras kategorijas.

2 lentelė

Gautų kategorijų ir jas sudarančių subkategorijų sąrašas

<i>Eil. Nr.</i>	<i>Kategorija</i>	<i>Subkategorija</i>	<i>Teiginiai</i>	<i>Dažnis¹</i>
1.	GYVENIMAS GLOBOS INSTITUCIJOSE	Gyvenimo trukmė vaikų globos namuose	Apie 4 metus. 5 metus. 2 metus. Apie 3 metus.	4
		Vaikų globos namuose trūksta	Tėvų meilės. Šilumos, draugiškumo. Kartais trūksta meilės, šilumos, dėmesio, bet nuvažiuoju pas gimines ir atsigaunu. Nieko.	4
		Daugiausia laiko paaugliai praleidžia	Globos namuose. Pas draugus.	6
	Iš viso:			
2.	LYTIŠKUMAS	Lytiškumo sąvoka	Žinios apie lytinį gyvenimą. Žinios apie vyrą ir moterį, lytiniai santykiai. Kiekvieno žmogaus gyvenimo dalis. Seksas.	4
		Informacijos lytiškumo tema daugiausia sužino	Iš auklėtojos, būna pakalbam tokia tema. Iš vyresnės sesės. Iš draugų, klasiokių. Iš pusbrolio.	4
		Žmogaus vertybės, įsitikinimai	Tikrai skubėti neverta. Nėra ko skubėti. Reikia gailėtis ne to ką padarei, o to ko nepadarei.	3
	Iš viso:			
3.	SANTYKIAI SU PRIEŠINGOS LYTIES ATSTOVAIS	Turi priešingos lyties draugus	Taip, turiu. Turiu. Taip, turiu.	3
		Priešingos lyties draugo, draugės amžius	Mokomės toje pačioje klasėje. Porą metų vyresnis. Mes kartu mokomės toj pačioj klasėj.	3

¹ Dažnis suprantamas, kiek kartų respondentų paminėtas teiginys.

		Pažintis įvyko	Globos namuose. Pas draugus.	3
		Draugystės trukmė	Daugiau nei pusę metų. Nepilnai pusę metų.	3
		Bendra veikla	Tai globos namuose būnam, tai pas draugus nueinam. Dažniausiai tai pas bendrus draugus einam pabūt. Būnam globos namuose, einam pas draugus, kaip sugalvojam.	3
		Priimtinas elgesys pasimatymų metu	Žodinis bendravimas.	3
			Apsikabinimas.	3
			Laikymasis už rankų.	3
			Kartais pasibučiavimas.	2
	Iš viso:			26
4.	LYTINIAI SANTYKIAI	Lytinių santykių patirtis (respondentų)	Ne. Dar ne. Kolkas dar ne.	3
		Lytinių santykių motyvai (respondentų draugių, draugų)	Pirmas kartas tai iš smalsumo, noras išbandyti kažką naujo. Daugiausia, kad bijo prarasti draugus. Meilė. Naujų pojūčių išbandymas.	4
		Lytinių santykių paplitimas draugių, draugų tarpe	Nu nemažai. Nedaug. Ne, nedaug. Nemažai.	4
		Lytinių santykių pradžios amžius (respondentų nuomone)	Po vedybų. 18-20 metų. Nuo 20 metų gal. 18 metų. Nuo 18 metų.	4
		Lytinių santykių pradžios amžius (respondentų draugių, draugų)	Pagrindė 15-16 metų. Gal nuo kokių 16-18 metų. Nuo 18 metų kažkur. 16 metų jau.	4
		Pirmų lytinių santykių patirtis (respondentų draugių, draugų)	Sakė, kad gailėjosi. Ne, nesigailėjo. Sakė gailėjos. Nesigailėjo.	4
		Iš viso:		

Anketinėje apklausoje raštu dalyvavo 50 vaikų globos namų auklėtinių, iš jų 25 merginos ir 25 vaikinai, kurių vidutinis amžius yra 14,82 metų. Interviu dalyvavo 4 vaikų globos auklėtiniai, iš jų 3 merginos ir 1 vaikinai, kurių amžiaus vidurkis – 16,25 metų. Dauguma kiekybinio tyrimo dalyvių globos institucijose gyvena daugiau nei 5 metus ir į globos institucijas pateko būdami

10-12 metų. Kokybinio tyrimo dalyvių amžiaus vidurkis, kuomet jie pateko į globos instituciją yra 12,75 metų, taip pat paauglystės laikotarpiu ir gyvena joje 2-5 metus.

Didžioji dalis anketinėje apklausoje dalyvavusių paauglių pažymėjo, jog jiems užtenka šilumos, supratimo, meilės, pagarbos. Interviu metu išryškėjo, jog paauglėms, gyvenančioms vaikų globos namuose, trūksta tėvų meilės, šilumos, draugiškumo. Patekusios kritišku amžiaus tarpsniu, visiškai suprantama, jog merginoms trūksta artimų žmonių, šiltų jausmų. Galbūt todėl interviu dalyvavę paaugliai sakė, jog dažniausiai laiką po pamokų, savaitgaliais jie leidžia savo artimiausioje aplinkoje – vaikų globos namuose arba pas draugus. Tai taip pat galėtų būti priežastis to, jog priešingos lyties draugus ir draugę interviu dalyviai susirado būtent globos namuose ir pas draugus.

Interviu metu paaiškėjo, jog 2 merginos ir vaikinai turėjo priešingos lyties draugus ir draugę, anketinės apklausos duomenimis, priešingos lyties draugus, drauges turi 8 merginos ir 7 vaikinai, kurių amžiaus vidurkis yra 15,6 metų. Iš interviu metu gautų duomenų galėtume sakyti, jog kalbintas vaikinai ir viena iš merginų yra pora, tai įrodytų, jog mokosi kartu vienoje klasėje, yra bendraamžiai ir dažniausiai būna globos namuose ar eina pas draugus. Viena kalbinta mergina su vyresniu draugu susipažino būdama pas draugus. Anketinės apklausos duomenys panašūs, daugiausia paauglių, turinčių priešingos lyties draugą, draugę, su jais susipažino globos namuose. Interviu dalyvavę paaugliai teigė, kad visų draugystės trunka apie pusmetį. Trečdalis anketinėje apklausoje dalyvavusių vaikų globos auklėtinių su priešingos lyties atstovais draugauja daugiau nei metus, nepilnai trečdalis – mažiau nei mėnesį. Susitikusios poros, tiek interviu, tiek anketinės apklausos duomenimis, einama pas bendrus paauglių draugus, kartais laikas leidžiamas globos institucijoje, einama pasivaikščioti. Kiekybinio ir kokybinio tyrimo duomenys apie elgesį pasimatymų metu taip pat sutapo. Visiems vaikų globos namų auklėtiniams priimtinausias žodinis bendravimas, kurį papildė fizinis kontaktas (apsikabinimas, laikymasis už rankų, bučiavimasis).

Anketinės apklausos ir interviu metu gauti duomenys panašūs, paaugliams ieškant atsakymų lytiškumo tema. Daugiausia informacijos, anketų duomenimis, vaikų globos namų auklėtiniai gauna iš auklėtojų, draugų, mažiau iš giminaičių, interviu metu gauti duomenys rodo, jog pirmiausia kreipiamasi į sesę, drauges, bendrąklasę, pusbrolių, auklėtoją. Galbūt vedami užsiėmimai lytiškumo tema, interviu dalyviams suformavo nuomonę, jog neverta skubėti anksti pradėti lytinio gyvenimo.

Kaip matome iš respondentų teiginių, rezultatai gauti interviu metu ir gauti duomenys po anketinės apklausos skiriasi. Lytinių santykių patirtį anketinės apklausos duomenimis, paaugliai įgijo būdami 13-14 metų, interviu metu paaugliai prisipažino, jog dar nėra turėję lytinių santykių. Nors negalėtume teigti, kad jie buvo atviri ir pasakė visą tiesą. Pastarieji minėjo, jog skubėti ir

anksti pradėti lytinį gyvenimą neverta, jų manymu, priimtinausia lytinį gyvenimą pradėti sulaukus pilnametystės, t.y. 18 metų. Tačiau taip pat negalime tiksliai teigti, ar šie paaugliai iš tikrųjų taip galvoja, ar taip pasakė iš savo gynybinės pozicijos. Respondentai anketinėje apklausoje nurodė, jog tik pusė jų yra apsisprendę taip pat laukti pilnametystės, vedybų, taigi jiems ikivedybiniai lytiniai santykiai yra priimtini.

Interviu dalyviai atskleidė, jog jų draugių, draugų tarpe lytinius santykius priimta turėti 15-16 metų. Vaikų globos auklėtinių, dalyvavusių interviu, aplinkoje jų pasisakymu, nemaža dalis draugių, draugų, yra turėję lytinių santykių. Nuomonės apie lytinių santykių patirtį, tiek anketinės apklausos raštu, tiek interviu metu taip pat sutapo. Merginos, turėjusios lytinių santykių, anketoje pažymėjo, jog tai joms nebuvo maloni patirtis, labiau nemaloni, negatyvi. Interviu metu gauti duomenys taip pat rodo, jog tiriamųjų draugės, kurios jau turėjo lytinių santykių, gailėjosi dėl šio įvykio. Kad dėl šio įvykio vaikinai nesigailėjo, rodo anketinės apklausos raštu ir interviu duomenys.

Pirmųjų lytinių santykių motyvai lyginant anketinės apklausos raštu duomenis ir duomenis gautus interviu metu sutapo. Anketinės apklausos duomenimis, merginoms pirmieji lytiniai santykiai buvo pirmiausia meilės draugui įrodymas, noras išlaikyti draugą šalia, baimė jį prarasti, o vaikinams pirmieji lytiniai santykiai buvo vedini smalsumo. Vaikinų duomenys sutapo tiek anketoje, tiek interviu metu buvo nurodytas smalsumas, kaip pagrindinis pirmųjų lytinių santykių motyvas vaikinų tarpe. Taip pat sutapo ir anketinės apklausos merginų pirmųjų lytinių santykių motyvai su interviu metu merginų pasakytais draugių motyvais (meilė, noras išlaikyti draugą šalia, baimė jį prarasti). Butkaus (1999) teigimu, jog per 90 procentų jaunų žmonių turėjo ikisantuokinių lytinių santykių. Apie 97 procentai iš jų inicijuoja vaikinai, reikalaudami seksualinių kontaktų, kad numalšintų savo potraukį. O merginos paklūsta ir sutinka, nors dažniausiai jas slegia nenoras ir baimė. Sutinka, nes bijo, kad ją paliks ir patiki tu, ką įkalba aplinkiniai, kad lytiniai santykiai teikia didžiausią malonumą, laimę. Tai patvirtina ir mūsų gauti tyrimo duomenys.

Išvados

Paauglystė – ryškus amžiaus tarpsnis kiekvieno žmogaus gyvenime, pasižymintis įvairiais sunkumais, prieštaravimais, lūžiais, krizėmis. Tai pats maištingiausias periodas, kai kiekvienas paauglys ieško atsakymo į klausimą “kas aš esu?”. Ir kuomet prie visų patiriamų išgyvenimų prisideda tėvų globos praradimas ir patekimas į vaikų globos namus, paauglys patiria dar vieną dažniausiai stresą sukeltantį ir pagrindinį traumuojantį veiksni. Gyvenant globos institucijose, paauglių elgesį, vertybes, nuostatas, požiūrį labiausiai įtakoja bendraamžiai, draugai, žiniasklaida, juos supanti aplinka, taip pat išgyventi sukrėtimai bei sukaupta patirtis. Labai svarbu atkreipti dėmesį į tinkamą paauglių, gyvenančių globos institucijose, lytiškumo ugdymą.

Paauglių, gyvenančių vaikų globos namuose, nuomonė apie lytinius santykius yra teigiama. Jie pateisina ikivedybinius lytinius santykius ir teigia, jog svarbu turėti lytinę patirtį, nors dalis paauglių sutinka, jog verta lytinius santykius pradėti po vedybų. Atlikus χ^2 statistiką, rasti reikšmingi skirtumai tarp merginų ir vaikinų, todėl galima teigti, jog vaikinams svarbiau nei merginoms turėti lytinių santykių patirtį.

Paaugliai, gyvenantys vaikų globos namuose, lytinę patirtį įgijo gana anksti, būdami 13-14 metų. Pagrindinis merginų pirmų lytinių santykių motyvas yra meilės draugui įrodymas ir noras jį išlaikyti šalia, tuo tarpu pagrindinis vaikinų motyvas – smalsumas. Atlikus χ^2 statistiką, rasti reikšmingi skirtumai tarp merginų ir vaikinų, todėl galima teigti, jog pirmoji lytinė patirtis merginoms buvo labiau nemaloni nei vaikinams.

Paauglių, gyvenančių vaikų globos namuose, nuomonė apie prostituciją yra neigiama. Jie nepateisina žmonių, užsiimančių prostitucija, kuri, jų manymu, turi įtakos vėlesniam gyvenimui. Vaikų globos namų auklėtiniai galvoja, jog šie žmonės negali tikėtis asmeninės laimės, sukurti tvirtos, laimingos šeimos, tinkamai išauklėti vaikus. Atlikus χ^2 statistiką, rasti reikšmingi keli skirtumai tarp merginų ir vaikinų, todėl galima teigti, kad vaikinai labiau nei merginos įsitikinę, jog žmogus, užsiimantis prostitucija yra auka. Taip pat galime teigti, kad merginos labiau nei vaikinai įsitikinusios, jog prostitucija užsiimantys žmonės savanoriškai pasirenka tokį gyvenimo būdą, nesugeba ir nenori kitaip gyventi bei labiau nei vaikinai įsitikinusios, jog prostitucija yra kiekvieno žmogaus asmeninis reikalas.

Iškelta hipotezė pasitvirtino, kad netekę tėvų globos ir gyvenantys globos institucijose paaugliai labiau toleruoja ir anksčiau pradeda ikivedybinius lytinius santykius.

Literatūra

1. Acus, A. (2007). *Socialinio elgesio nukrypimo sociologija*. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
2. Antinienė, D. (2005). Almonaitienė, J. (Ats. red.). *Bendravimo psichologija* (p. 30-47). Kaunas: Technologija.
3. Augis, R. ir kt. (Red.). (1993). *Psichologijos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
4. Bajoriūnas, Z. (1997). *Šeimos edukologija*. Vilnius: Jošara.
5. Barkauskaitė, M., Grikpėdienė, V. (1998). *Vaikų globos ir rūpybos Lietuvoje istorinės pedagoginės raidos apžvalga*. Vilnius: VPU leidykla.
6. Braslauskienė, R. (2001). Bešeimių vaikų socialinių – pedagoginių situacijų globos namuose tyrimas. *Pedagogika*, 50, 80-87.
7. Braslauskienė, R. (2002). Vaikų globos namų auklėtinių socialinis-kognityvinis patyrimas: problemos, sunkumai, sprendimai. *Pedagogika*, 58, 29-33.
8. Broom, L., Bonjean, Ch. M., Broom, D. H. (1992). *Sociologija: esminiai tekstai ir pavyzdžiai*. Kaunas: Universitatis Vytauti Magni.
9. Butkus, A. (1999). Seksualumas ir lytys. *Artuma*, 12, 15-16.
10. Charles, M. C. (1999). *Pedagoginio tyrimo įvadas*. Vilnius: Alma litera.
11. Čegyte, D., Šidlauskaitė, V. (Sud.). (2007 (4)). *Lyčių studijos ir tyrimai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
12. Čepukienė, V., Pakrošnis, R. (2008). Vaikų globos namuose gyvenančių paauglių psichologinio ir socialinio funkcionavimo sunkumus lemiantys veiksniai: asmenybės savybių ir gyvenimo globos namuose ypatumų sąveika. *Specialusis ugdymas*, 2 (19), 31-44.
13. Gage, N. L., Berliner, D. C. (1994). *Pedagoginė psichologija*. Vilnius: Alma litera
14. Gailienė, D., Bulotaitė, L., Sturlienė, N. (2002). *Asmenybės ir bendravimo psichologija*. Vilnius: Tyto alba.
15. Giddens, A. (2000). *Modernybė ir asmens tapatumas: asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*. Vilnius: Pradai.
16. Giddens, A. (2005). *Sociologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
17. Grucė, R. (1994). *Šeima ir vaikų auklėjimas*. Vilnius: LUMEN fondo leidykla.
18. Gudonis, V., Butkutė, I., Samašonok, K. (2008). Globos namų auklėtinių ir paauglių, gyvenančių pilnose šeimose, adaptacijos ypatumai. *Specialusis ugdymas*, 2 (19), 8-21.
19. Hellmuth, B. (2001). *Psichologijos atlasas*. Vilnius: Alma littera. T. 1.

20. Ignatovičienė, S., Žukauskienė, R. (1999). *Rizikos grupės vaikai*. Vilnius: Leidybos centras.
21. Imelinskis, K. (1999). *Lytinio gyvenimo psichohigiena*. Vilnius: Avicena.
22. Jacikevičius, A. (1999). *Siela, mokslas, gyvensena*. Vilnius: Žodynas.
23. Jaruševičienė, L. (Sud.). (2000). *Šeimos planavimas, paauglių nėštumai*. Vilnius: LR Sveikatos apsaugos ministerija.
24. Jaruševičienė, L., Valius, L. (Sud.). (2005). *Jaunų žmonių lytinė ir reprodukcinė sveikata*. Kaunas: Vitae Litera.
25. Johnson, L. C. (2001). *Socialinio darbo praktika: bendrasis požiūris*. Vilnius: VU specialiosios pedagogikos laboratorija.
26. Jovaiša, L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
27. Juodraitis, A. (2004). *Asmenybės adaptacija: kintamųjų sąveika*. Šiauliai: ŠU leidykla.
28. Kaffemanas, R. (2000). Globos namų ir specialiųjų mokyklų auklėtinių elgesio problemos. *Specialusis ugdymas III*, 70-76.
29. Klimas, V. (1998). *Jaunimui apie seksą ir...* Vilnius: Trys žvaigždutės.
30. Kvieskienė, G., Pabedinskienė, R. (2002). Vaiko globos tendencijos Lietuvoje. *Socialinis ugdymas V. Socialinio pedagogo ABC*, 47-65.
31. Lanauskienė, R., Čepienė, A. (2007). Vaikų globos namų ugdytinių adaptacija. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 3 (14), 56-60.
32. Lazdauskas, T., Pileckaitė-Markovienė, M. (2007). Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų, gyvenančių globos įstaigose, savivertės ir mokyklinio nerimo ypatumai. *Pedagogika*, 88, 124-130.
33. Leliūgienė, I. (1997). *Žmogus ir socialinė aplinka*. Kaunas: technologija.
34. Leliūgienė, I. (2003a). *Socialinė pedagogika*. Kaunas: technologija.
35. Leliūgienė, I. (2003b). *Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas*. Kaunas: technologija.
36. Lemme, B. H. (2003). *Suaugusiojo raida*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
37. Leonavičius, J. (1993). *Sociologijos žodynas*. Vilnius: Academia.
38. Leonavičius, J. (1993). *Sociologijos žodynas*. Vilnius: Academia.
39. Litvinienė, J. (2002). *Šeima - vaiko ugdymo institucija*. Klaipėda: KU leidykla.
40. Maslow, A. H. (2006). *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa.
41. Matulienė, G. (1997). *Šeimos psichologija*. Kaunas: Technologija.
42. McDowell, J. (1999). Seksas: dabar ar vėliau? *Artuma*, 7/8, 31-36.
43. McDowell, J. (1999). Seksas: dabar ar vėliau? *Artuma*, 9, 15-20.
44. Miškinis, K. (1993). *Šeimos pedagogika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

45. Myers, D.G. (2000). *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
46. Naik, A. (1999). *Savigarba*. Vilnius: Egmont Lietuva.
47. Narbekovas, A., Obelenienė, B., Pukelis, K. (2008). Lytiškumo ugdymo etika. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
48. Navaitis, G. (2001). Psichologinė parama paaugliui. Vilnius: Kronta.
49. Pabedinskienė, R. (2004). Vaiko globos teoriniai metmenys. *Pedagogika*, 73, 128-133.
50. Pileckaitė-Markovienė, M. (2004). Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų, netekusių tėvų globos, vidinės darnos ypatumai. *Ugdymo psichologija*, 13, 29-33.
51. Pocevičienė, R. (2007). Lytiškumo ugdymo reikšmė lytinio tapatumo formavimuisi ir lytinei elgsenai. *Specialusis ugdymas. Priedas*, 130-135.
52. Povilaitis, R., Valiukevičiūtė, J., Sirdegaitė, I., Dapkutė, R. (2002). *Ką mums pasakoja vaikai? Vaikų telefono linijos patirtis*. Vilnius: RUL Vaiko raidos centras.
53. Rajeckas, V. (2004). *Pedagogikos pagrindai*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
54. Rimdeikienė, S. (1999). Pedagogiškai apleistų moksleivių elgesio ypatumai. *Specialusis ugdymas II*, 75-82.
55. Rugevičius, M., Juknaitė-Kozlova, J. (2002). Globos namų auklėtinių ateities orientacijos. *Pedagogika*, 57, 140-146.
56. Rupšienė, L. (2001). *Šeimotyros įvadas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
57. Samašonok, K., Gudonis, V. (2006). Paauglių, gyvenančių globos institucijose ir pilnose šeimose, kognityvinės ir elgesio strategijos: lyties ypatumai. *Specialusis ugdymas*, Nr. 2 (15), 74-87.
58. Samašonok, K., Gudonis, V. (2007). Globos namų auklėtinių socialinių įgūdžių ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose. *Specialusis ugdymas*, 1 (16), 54-66.
59. Sinicyna, D. (2000). Vaiko rengimas praktiniam gyvenimui globos institucijose. *Socialinis ugdymas III*, 50-52.
60. Snieškienė, D. (1999). Dabartiniai vaikų globos tyrimai Lietuvoje: taikymas socialinėje politikoje. *Specialusis ugdymas II*, 83-88.
61. Steponaitienė, L. (1967). *Vaikų lytinis brendimas*. Vilnius: Mintis.
62. Strakšytė, A., (2008). Mokymosi sėkmę sąlygojantys aplinkos veiksniai ir jų įtaka paauglių motyvacijai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 1 (17), 112-117.
63. Strukčinskienė, B., Izotova, J., Jurgutis, A., Istomina, N., Razbadauskas, A. (2009). Mokinių lytinio ugdymo aspektai Klaipėdos miesto bendrojo lavinimo mokyklose. *Sveikatos mokslai*, 2 (62), 19-23.

64. Tamašauskienė, R. (2007). Paauglių, gyvenančių vaikų globos namuose, socialinių vaidmenų supratimas ir priėmimas. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 4 (15), 116-120.
65. Ustilaitė, S. (2000). Paauglių pirmųjų lytinių santykių patirties poveikis tolimesniam jų lytiniam elgesiui. *Pedagogika*, 43, 147-153.
66. Ustilaitė, S. (2008). Lytiškumo ugdymas. Vilnius: VPU leidykla.
67. Vingras, A., Vingrienė, A. (1995). Vaikas ir seksas. Vilnius: Viltis.
68. Žibaitis, R. (1995). Šeima ir asmenybės ugdymas. Vilnius: Ethos.
69. Žukauskienė, R. (2007). *Raidos psichologija*. Vilnius : Margi raštai.
70. Žukauskienė, R., Leiputė, O. (2002). Vaikų ir jaunimo globos namų auklėtinių ir vaikų, gyvenančių su abiem tėvais, emocinių ir elgesio problemų ypatumai. *Socialinis darbas*, 2 (2), 106-115.
71. Андриенко, Е. В. (2000). *Социальная психология*. Москва: Академия.
72. Никольская, И. М., Граноская, Р. М. (2000). *Психологическая защита у детей*. Санкт-Петербург: Речь.
73. Реан, А. А. (ред.). (2003). *Психология подростка*. Санкт-Петербург: Еврознак.

Internetas

1. Laisvoji enciklopedija Vikipedija [žiūrėta 2009-02-15]. Prieiga per internetą: http://lt.wikipedia.org/wiki/Lytiniai_santykiai
2. Lietuvos AIDS centras. *Rizikingas lytinis elgesys*. [žiūrėta 2009-02-15]. Prieiga per internetą: <http://www.aids.lt/pasaka/index.php?pl=4&pg=15>
3. Lietuvos sveikata. NR. 42 (726). 2007 spalio 18-24 d. [žiūrėta 2009-02-15]. Prieiga per internetą: http://www.lsveikata.lt/index.php?page_id=61&s=2629
4. Portalas, skirtas jaunimui. [žiūrėta 2009-02-14]. Prieiga per internetą: <http://www.bendraamziai.lt/?Page=148&Vp=121&Tp=133&lang=>
5. Portalas, skirtas jaunimui. [žiūrėta 2009-02-14]. Prieiga per internetą: <http://www.bendraamziai.lt/?Page=148&Vp=121&Tp=134&lang=lt>
6. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija [žiūrėta 2009-02-16]. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/index.php?-1973086090>
7. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija [žiūrėta 2009-02-16]. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/index.php?-1689240793>
8. Statistikos departamentas [žiūrėta 2009-02-16]. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/>

9. Massachusetts General Hospital. *Sexual intercourse*. [žiūrēta 2009-02-07]. Prieiga per internetą:

http://www.massgeneral.org/children/adolescenthealth/articles/aa_sexual_intercourse.aspx

10. Probe Ministries. *The Teen Sexual Revolution*. [žiūrēta 2009-02-07]. Prieiga per internetą: <http://www.probe.org/faith-and-culture/society/the-teen-sexual-revolution.html>

11. Women's Healthcare Topics. *Reality of Teen Sex*. [žiūrēta 2009-02-06]. Prieiga per internetą: http://www.womenshealthcaretopics.com/reality_of_teen_sex.htm

12. Women's Healthcare Topics. *Teen Sexuality*. [žiūrēta 2009-02-06]. Prieiga per internetą: http://www.womenshealthcaretopics.com/teen_sexuality.htm

Gintarė Navickaitė-Daunienė

Peculiarities of sexual development of foster houses teenagers

The Master's Degree Thesis

Summary

There were explored the possible particularity of factors influenced sexuality of foster institutions teenagers with reference to theoretical and empirical analysis of the problem in this master's final paper.

Hypothesis: teenagers' have bereaved paternalism and living in foster institutions in preference to tolerate prenuptial sexual intercourse and earlier start them.

It was made the research, in base of the *questionnaire*, with point to investigate teenagers of pupils' foster homes peculiarity of sexual development. The point of *interview* was to prove or to deny the estimated quantitative data. There was made *statistical* (descriptive frequencies, percent, Pearson's (r) correlation coefficient, χ^2 test) *analysis of data*.

There were participated 50 (N=50) pupils from foster homes of Radviliškis district and Kuršėnai, in the research.

There were researched peculiarities of foster homes teenagers, their relations with people round about, was researched opinion relating to sexual relations, prostitution, *in the empirical chapter*.

The most important empirical *conclusions* that were drawn are:

1. Pupils' foster homes teenagers have positive opinion relating to sexual relation. They justify prenuptial sexual relation and predicate it is important to have sexual experience although part of teenagers agrees it is worth to start sexual relations after wedding. Were discovered significant differences between girls and boys: to have sexual experience it is more important to boys than girls.

2. Pupils' foster homes teenagers sexual experience get enough early, being 13-14 years old. The main motive of girls' first sexual relation is a proving of love to the boyfriend also a wish to keep him by her side meanwhile the main motive of boys is curiosity. Were discovered significant differences between girls and boys: first sexual experience is more unpleasant for girls than boys.

3. Pupils' foster homes teenagers have negative opinion relating to prostitution. They don't justify people related with prostitution which, in their opinion, influences further living. Foster-children of pupils' foster home consider these people can't expect luck in the privacy, can't create steady lucky family and can't right educate children.

4. Hypothesize teenagers' have bereaved paternalism and living in foster institutions in preference to tolerate prenuptial sexual intercourse and earlier start them was proved.

Keywords: teenagers, pupils foster home, sexuality, prostitution.

Priedai